

วาทกรรมสัมพันธ์

หลักสำหรับท่องจำและบันทึกช่วยจำ

พระมหานพพร อริยธำณ (สีเนย์)

วากยสัมพันธ์ : หลักสำหรับท่องจำและบันทึกช่วยจำ

© พระมหานพพร อริยญาณ (สีเนย์)

ISBN 978-616-468-152-1

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - กรกฎาคม ๒๕๕๖ ๑๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒ - พฤษภาคม ๒๕๕๗ ๑๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๓ - พฤษภาคม ๒๕๖๑ ๒๐๐ เล่ม

- ต้นฉบับใหม่แทนของเก่าที่สูญหาย
- ชื่อเดิม **"หลักสัมพันธ์ไทย : สำหรับท่องจำ"**, เพิ่มเติมและเปลี่ยนชื่อใหม่ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๖๑) เป็น **"วากยสัมพันธ์ : หลักสำหรับท่องจำและบันทึกช่วยจำ"**

พิสูจน์อักษร : พระมหาสงวน สุทธิญาณ

ผู้ออกแบบปก : พระมหาฉลา ฉนทชาโต

ที่พิมพ์ : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด
๕/๕ ถ. เทศาภิรักษ์สุขุณหิณี แขวงลาดยาว
เขตจตุจักร กทม. ๑๐๙๐๐ โทร. ๐ ๒๕๕๓ ๙๖๐๐

ที่ติดต่อ : คณะ ๗ วัดอรุณราชวราราม
แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่
กทม. ๑๐๖๐๐ โทร. ๐ ๙๕๒๑๕ ๘๐๖๐

ประวัติกาลนิเทศ

(พิมพ์ครั้งที่ ๓)

หนังสือ “**หลักสัมพันธ์ไทย : สำหรับท่องจำ**” พิมพ์แล้ว ๒ ครั้ง และพิมพ์ออกมาจำนวนไม่มาก จึงขาดคราวไปนานแล้ว ผู้เรียบเรียงเห็นว่า ควรพิมพ์ใหม่อีกครั้ง และควรเพิ่มเติมเรื่องที่เคยติดค้างไว้

ความจริง งานเพิ่มเติมนั้นเริ่มต้นทันทีไม่ได้ เพราะต้นฉบับในการพิมพ์ครั้งก่อนสูญหายไปพร้อมกับคอมพิวเตอร์ ผู้เขียนนี้จึงต้องค่อยๆ พิมพ์ลอกตามหนังสือเล่มเก่าทีละตัวอักษร [เริ่มพิมพ์ ๑๑ ส.ค. ๒๕๖๐] ในที่สุด การพิมพ์ตามหนังสือเล่มเก่าก็จบลง และเนื้อหาบางส่วนที่พิมพ์ขึ้นใหม่ ถูกคัดไปลงพิมพ์ในหนังสือ *บาลีไวยากรณ์* แต่งงานเพิ่มเติมนั้นยังไม่เริ่มเลย

งานเพิ่มเติมเริ่มขึ้นจริง ก็เมื่อหลังจากหนังสือ *บาลีไวยากรณ์* พิมพ์ครั้งที่ ๑ เสร็จแล้ว และค่อยๆ คืบหน้าไปคู่กับงานสอนและงานอบรมบาลี บางช่วงผู้เขียนต้องย้ายถิ่นไปกับนักเรียนซึ่งต้องการที่วิเวกและสัปปายะเพื่อ ดูตำรา ฉะนั้น เนื้อหาในเล่มนี้จึงเกิดขึ้นในที่ต่างๆ ได้แก่ วัดอรุณราชวราราม วัดญาณเวศกวัน บ้านพี่สอนน้อง และสถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ นอกจากความประทับใจของผู้เขียนที่ได้ จาริกไปทำงานสอนและจัดเตรียมต้นฉบับนี้ในแดนที่สัปปายะและเป็นจุด เชื่อมโยงไปถึงพระมหาเถระผู้เป็นแรงบันดาลใจไม่รู้จบ ยังมีเรื่องควรเล่าไว้ คือการเปลี่ยนชื่อหนังสือจากเดิมว่า “**สัมพันธ์ไทย : สำหรับท่องจำ**” เป็น “**วากยสัมพันธ์ : หลักสำหรับท่องจำและบันทึกช่วยจำ**”

ชื่อหนังสือบอกชัดอยู่ในตัวว่าเป็นเพียงหลักสำหรับท่องจำและ บันทึกช่วยจำ ไม่ใช่ตำราอธิบายหลักการแต่อย่างใด และแสดงไว้แต่เพียงย่อ บัณฑิตจึงควรค้นดูตำราอื่นๆ ประกอบ

พระมหานพพร อริยญาณ (สีเนย์)

๑๔ พ.ค. ๒๕๖๑

คำนำ

(พิมพ์ครั้งที่ ๑)

สัมพันธ์ไทย เป็นหนึ่งในสี่วิชาที่นักเรียนบาลี ชั้นประโยค ป.ธ. ๓
ทุกรูป ต้องเรียนตามหลักสูตรบาลีสนามหลวง แต่การเรียนสัมพันธ์ไทยให้
ได้ผลดี นักเรียนต้องจำชื่อสัมพันธ์ให้แม่นยำและนำมาใช้ให้ถูกหลัก

เพื่อให้นักเรียนจำชื่อสัมพันธ์ได้แม่นยำดังกล่าวนั้น อาจารย์จึงนิยม
ให้นักเรียนท่องจำและนำมาทวนทวนพร้อมกันทั้งชั้นก่อนเข้าเรียนเป็น
ประจำทุกวัน

แต่ทั้งนี้ นักเรียนต้องมีหนังสือหลักสัมพันธ์แบบเดียวกันทั้งชั้น ถ้า
ต่างรูปต่างมีหนังสือต่างเล่ม ต่างรูปต่างท่อง ไม่ลงเป็นแบบเดียว การจะท่อง
ทวนทวนพร้อมกันก็ทำไม่ได้ และก็เป็นปัญหาที่ไม่ควรทิ้งไว้

ผู้เขียนนี้เองก็พบปัญหาดังกล่าว ในขั้นแรกได้จัดหาหลักสัมพันธ์ที่
เหมาะสำหรับการท่องจำมาถ่ายเอกสาร ทำเป็นแผ่นพับแจกนักเรียน ได้
ทดลองใช้อยู่ไม่นาน แผ่นพับนั้นก็ขาดเสียหาย จึงเห็นว่าควรจัดทำเป็นเล่ม
หนังสือแจกจ่ายกันใหม่อีกครั้ง

เมื่อต้นฉบับหนังสือนี้พร้อมจะเข้าโรงพิมพ์ ก็นึกขึ้นได้ว่าสามเณร
ยุทถการ วงสาเถา นักเรียนรุ่นก่อน ได้สอบผ่าน ป.ธ. ๓ และได้เข้ารับ
ประกาศนียบัตร-พัตยศ ในพิธีทรงตั้งเปรียญ เป็นสามเณรเปรียญ ตั้งแต่
วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๖ ที่ผ่านมา อาจารย์ผู้สอนจึงอนุโมทนาเป็นพิเศษ

ฉะนั้น หนังสือนี้นอกจากจะจัดทำขึ้นเพื่อความสะดวกแก่นักเรียน
รุ่นปัจจุบันแล้ว ยังถือว่าเป็นที่ระลึกถึงความสำเร็จและร่วมมุทิตาย้อนหลัง
กับนักเรียนรุ่นก่อนนั้นด้วย

อนึ่ง *หลักสัมพันธ์ไทย* นี้ มุ่งทำขึ้นเพื่อท่องทำ ไม่ได้มุ่งอธิบาย ขอให้
ผู้สนใจศึกษาหนังสืออื่นๆ ประกอบตามสมควร

พระมหานพพร อริยญาณ (สีเนย์)

๒๔ ก.ค. ๒๕๕๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ประวัติกาลนิเทศ	ก
คำนำ	ข
สารบัญ	ค
บทนำ	ด

ภาคที่ ๑

หลักสำหรับท่องจำ

๑. นามศัพท์	๓
๑.๑ นามนาม	๓
๒.๒ คุณนาม	๗
๑.๓ สัพพนาม	๗
๑.๔ ประธานพิเศษ	๗
๒. กิริยาศัพท์	๘
๒.๑ กิริยาคุมพากย์	๘
๒.๒ กิริยาในระหว่างและอื่นๆ	๙
๓. อพยยศัพท์	๑๐
๓.๑ หิ จ ปน ตฺ (อถ อโถ ตถา)	๑๐
๓.๒ นิบาตที่ควรทราบ	๑๑
๓.๓ นิบาตทั่วไป	๑๒
๓.๔ กิริยาวิเสสนที่ควรทราบ	๑๖
๓.๕ อิติ ศัพท์	๑๗
๓.๖ ปัจจัย	๑๗
๔. ชื่อสัมพันธ์พิเศษ	๑๘
๕. คำเชื่อมสัมพันธ์	๑๙
๖. ศัพท์หรือบทที่สัมพันธ์ปล่อย	๒๐

ภาคที่ ๒
บันทึกช่วยจำ

๗. ชื่อสัมพันธ์คู่กัน	๒๑
๘. นามนามที่ใช้ในอรรถวิภัตตีอื่น	๒๑
๙. ตัวอย่างนามนามที่ใช้ในอรรถวิภัตตีอื่น	๒๓
๑๐. นัย/ประโยคที่ควรศึกษา	๓๖
๑๑. ปี ศัพท์	๓๗
๑๒. อนตร : ใช้ในอรรถสัตตมิวิภัตติ	๓๘
๑๓. บท/ศัพท์เดี่ยวใช้ในหลายอรรถ	๓๙
๑๔. กิริยาประธานนัย	๔๐
๑๕. อิติ ญาปนเหตุกั	๔๒
๑๖. อถ ภาเว สนุเต	๔๖
๑๗. สมนตา ใช้ในอรรถสัตตมิวิภัตติ	๔๗
๑๘. โต ปัจจัย ใช้ในอรรถเหตุ	๔๘
๑๙. โต ปัจจัย ใช้ในอรรถกาลสัตตมิ	๔๙
๒๐. วิเสสลาภี	๕๐
๒๑. สมปทาน ที่เข้ากับนาม	๕๔
๒๒. กินติ ศัพท์ ปุจฉนตถ	๕๖
๒๓. สกุกา	๕๗
๒๔. ทุตฺยํ, ตตฺยํ : กาลสัตตมิ	๖๓
๒๕. ตสฺมา หิ	๖๕
๒๖. บทส่งท้าย	๖๖
บรรณานุกรม	๖๗
ภาคผนวก	๖๘

วากยสัมพันธ์ :

หลักสำหรับท่องจำและบันทึกช่วยจำ^๑

-๑-

บทนำ

นักศึกษาบาลีได้ศึกษามาแล้ว ตั้งแต่เริ่มต้นว่า “บาลีไวยากรณ์ นี้ แบ่งออกเป็น ๔ ภาค คือ อักษรวิธี วจวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณะ” เมื่อจัดเข้าชุดเรียงลำดับเป็นภาค วากยสัมพันธ์ อยู่ในลำดับที่ ๓

ใน ๔ ภาคนั้น ภาคที่ ๑ และ ๒ คือ อักษรวิธี และวจวิภาค นักเรียนได้ศึกษาแล้วตั้งแต่ชั้นประโยค ๑-๒ ภาคที่ ๔ คือ ฉันทลักษณะ นับเป็นภาคสุดท้าย นักเรียนจะได้ศึกษาในชั้นประโยค ป.ธ. ๘ ส่วนภาคที่ ๓ คือ วากยสัมพันธ์ จะต้องศึกษาในชั้นประโยค ป.ธ. ๓ นี้ และในปัจจุบันเรียก การศึกษาวากยสัมพันธ์ว่า *สัมพันธ์ไทย*

สัมพันธ์ไทย เป็นวิชาที่ว่าด้วยการเกี่ยวเนื่องกันของคำพูดที่รวมกันเป็นชุดข้อความหรือเป็นประโยค นักเรียนผู้ศึกษา วิชา สัมพันธ์ไทย ต้องบอกได้ว่า ประโยคนั้นเป็นวากจอะไร ศัพท์หรือบทนี้ทำหน้าที่อะไรในประโยค เช่น ประธาน กรรม กริยา เป็นต้น และบทนั้นเกี่ยวข้องกับบทไหน กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า *สัมพันธ์ไทย* คือวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับการวิเคราะห์โครงสร้างประโยคนั้นเอง

การจะสัมพันธ์ได้ดีต้องอาศัยปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ความรู้เรื่องบาลีไวยากรณ์ ความรู้เรื่องการแปลมคธเป็นไทย การเข้าใจหลักการสัมพันธ์ และการจำชื่อสัมพันธ์ได้แม่นยำ ฉะนั้น จึงขอให้นักเรียนทวนทานท่องจำหลักดังกล่าวนี้ก่อน

---

^๑ หนังสือเล่มนี้ เดิมชื่อ “*หลักสัมพันธ์ไทย : สำหรับท่องจำ*” พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ก.ค. ๒๕๕๖, ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ค. ๒๕๕๗ ได้เพิ่มเติมและเปลี่ยนชื่อใหม่ ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓ (พ.ค. ๒๕๖๑) เป็น “*วากยสัมพันธ์ : หลักสำหรับท่องจำและบันทึกช่วยจำ*”

๑. ความรู้เรื่องบาลีไวยากรณ์ มีความสำคัญกับการสัมพันธ์มาก เพราะถ้านักเรียนมีความรู้เรื่องไวยากรณ์พอสมควรแล้ว ก็สามารถแยกได้ว่า นี่เป็นกริยา นี่เป็นนามศัพท์ นี่เป็นอพยศัพท์ เป็นต้น และที่เป็นกริยานั้น ก็สามารถบอกได้ว่า เป็นกริยากริยัตกหรืออาชยาต ส่วนที่เป็นนามศัพท์ก็บอกได้ว่า ประกอบบลิงค์ วจนะ วิภัตติอะไร ซึ่งถ้านักเรียนมีความรู้แยกแยะเช่นนี้ได้ ก็จะนำไปสู่การแปลและเรียกชื่อสัมพันธ์ได้ดีต่อไป

๒. ความรู้เรื่องการแปลมคธเป็นไทย เป็นปัจจัยสำคัญในการเรียนสัมพันธ์ไทย เพราะการแปลได้ ก็บอกนัยอยู่แล้วว่า นักเรียนมองเห็น โครงสร้างประโยค โบราณจารย์จึงมักบอกว่า *ถ้าแปลได้ ก็สัมพันธ์ได้* แต่ถึงอย่างไรก็ตาม แม้แปลศัพท์นั้นไม่ออก แต่ทราบว่าเป็นประกอบวิภัตตินี้ ก็ยังพอสัมพันธ์ได้บ้าง ฉะนั้น จุดสำคัญจึงกลับไปอยู่ที่ความรู้เรื่องบาลีไวยากรณ์นั่นเอง

๓. การเข้าใจหลักสัมพันธ์ เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของวิชาสัมพันธ์ไทย และถือว่าเป็นเนื้อตัวของวิชาสัมพันธ์ไทย การที่นักเรียนจะสัมพันธ์ได้ดี และถูกต้องตามหลัก ก็ต้องศึกษาหลักสัมพันธ์ก่อน หลักการสัมพันธ์ที่ต้องศึกษา เช่น ลำดับการสัมพันธ์ การสัมพันธ์บทต่างๆ ในประโยค การสัมพันธ์ แก้อรรถ คำเชื่อมสัมพันธ์ เป็นต้น

๔. การจำชื่อสัมพันธ์ได้แม่นยำ ชื่อสัมพันธ์ในที่นี้ เรียกได้หลายแบบ บางแห่งเรียกว่า หลักสัมพันธ์ แม้เรียกไม่เหมือนกัน แต่สาระสำคัญประมวลได้ว่า ชื่อสัมพันธ์คือคำสำหรับบอกหน้าที่ของบทหรือศัพท์ เช่น นามนาม ประกอบพุทธิยวิภัตติ ที่แปลว่า ซึ่ง เรียกว่า *อวุตตกมม* เป็นต้น ชื่อสัมพันธ์ที่ใช้บ่อย เช่น สยกตตา อาชยาตบพ อวุตตกมม ตติยาวิเสสน สมปทาน อปาทาน กาลสตุตมี อาลปน รวมชื่อสัมพันธ์ทั้งสิ้น ราว ๒๐๐ ชื่อ ซึ่งนักเรียนควรจำให้แม่นยำและนำมาใช้ให้ถูก^๑ ในที่นี้แสดงไว้ในภาคที่ ๑

^๑ เฉพาะบทนำนี้ เขียนให้นักเรียนวัดญาณเวศกวัน อ่านก่อนเปิดเรียน; ๑๘ มี.ค. ๒๕๖๑, บณพริมน้ำแม่กลอง บ้านที่สอนน้อง ช่างวัดต้นลำไย อ. ท่าม่วง จ.กาญจนบุรี

ภาคที่ ๑ หลักสำหรับท่องจำ

๑. นามศัพท์

๑.๑ นามนาม

ปฐมาวิภัตติ

ใช้ในอรรถ ๖ อย่าง

๑. เป็นประธานในประโยคกัตตุวาจก	เรียกว่า	สยกตฺตา
๒. เป็นประธานในประโยคเหตุกัตตุวาจก	เรียกว่า	เหตุกตฺตา
๓. เป็นประธานในประโยคกัมมวาจก หรือเหตุกัมมวาจก	เรียกว่า	วุตตกมฺม
๔. เป็นประธานในประโยคที่ไม่มีกิริยาคุมพากย์	เรียกว่า	ลิจฺจตฺต
๕. เป็นประธานในประโยคเปรียบเทียบ ควด้วย วิย, อิว, ยถา, ยถาต์	เรียกว่า	อุปมาลิจฺจตฺต
๖. เป็นประธานในประโยคกิริยาประธานนัย มี ตฺวา ปัจจัยคุมพากย์	เรียกว่า	ปกตฺติกตฺตา

ทุติยาวิภัตติ

ใช้ในอรรถ ๖ อย่าง เข้ากับกิริยา^๑

๑. แปลว่า ซึ่ง	เรียกว่า	อวุตตกมฺม
๒. แปลว่า สู่	เรียกว่า	สมฺปาปฺถนิกมฺม
๓. แปลว่า ยัง	เรียกว่า	การิตกมฺม
๔. แปลว่า สิ้น, ตลอด	เรียกว่า	อจฺจนฺตลฺลียก
๕. แปลว่า กะ, เฉพาะ	เรียกว่า	อกถิตกมฺม
๖. แปลไม่ออกสำเนียงอายตนิบาต	เรียกว่า	กิริยาวิเสสน

^๑ พุ. ใช้ในอรรถวิภัตติอื่น มีดังนี้ ๑) ด้วย~ทุติยากรณ ๒) แก่~ทุติยาสมปทาน ๓) แต่, จาก~ทุติยาอปาทาน ๔) แห่ง~ทุติยาสมพนธ ๕) ใน~ทุติยาอาธาร ๖) ใน~กาลสตฺตมี

ตติยวิภัติ

ใช้ในอรรถ ๖ อย่าง เข้ากับนามบ้าง กิริยาบ้าง อัพยศัพท์บ้าง^๑

๑. แปลว่า ด้วย	เรียกว่า กรณ
๒. แปลว่า โดย, ตาม, ข้าง, ทาง	เรียกว่า ตติยวิเสสน
๓. แปลว่า อัน	เรียกว่า อนภิตกตตดา
๔. แปลว่า เพราะ	เรียกว่า เหตุ
๕. แปลว่า มี (แปลหลังนาม)	เรียกว่า อิตถมภูต (ของ-นาม)
แปลว่า ด้วยทั้ง (แปลหลังกิริยา)	เรียกว่า อิตถมภูต (ใน-กิริยา)
๖. แปลว่า ด้วย เข้ากับ สทุธิ, สห ศัพท์ และ ส, สม, สมาน, สทิส	เรียกว่า สหตถตติยา

จตุตถวิภัติ

ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง เข้ากับกิริยา (เข้ากับนามได้บ้าง)^๒

๑. แปลว่า แก่ (เป็นที่ให้)	}	เรียกว่า สมปทาน
๒. แปลว่า เพื่อ (เป็นที่ส่งไป)		
๓. แปลว่า ต่อ (เป็นที่ประทุษร้าย)		
คู่ ปัจจย แปลว่า เพื่ออัน	เรียกว่า ตุมตถสมปทาน	

ปัญจมีวิภัติ

ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง เข้ากับกิริยา (เข้ากับนามได้บ้าง)^๓

๑. แปลว่า แต่, จาก (เป็นแดนออก)	เรียกว่า อปาทาน
๒. แปลว่า กว่า (เป็นแดนเปรียบ)	เรียกว่า อปาทาน
๓. แปลว่า เหตุ, เพราะ (เป็นเหตุ)	เรียกว่า เหตุ

^๑ ต. ใช้ในอรรถวิภัติอื่น มีดังนี้ ๑) *ยัง*~ตติยาคาริตกมม ๒) *จาก,กว่า*~ตติยอปาทาน

^๒ จ. ใช้ในอรรถวิภัติอื่น มีดังนี้ ๑) *สู่*~จตุตถีสมาปบุญกมม ๒) *แต่,จาก,กว่า*~จตุตถีอปาทาน

^๓ ปญ. ใช้ในอรรถวิภัติอื่น มีดังนี้ ๑) *ด้วย*~ปัญจมีกรณ

กฎฐิติวิภัตติ

ใช้ในอรรถ ๕ อย่าง เข้ากับนาม^๑

๑. แปลว่า แห่ง, ของ (เป็นเจ้าของ)	เรียกว่า	สามีสมพนฺธ
๒. แปลว่า แห่ง (เนื่องด้วยหมู่, คณะ)	เรียกว่า	สมุหสมพนฺธ
๓. แปลว่า แห่ง (เนื่องด้วยกิริยาอาการ เนื่องด้วย ภาว ศัพท์ และปัจจัยในภาวตัทธิต)	เรียกว่า	ภาวาทิสมพนฺธ
๔. แปลว่า เมื่อ (ประธานในประโยคแทรก)	เรียกว่า	อนาทร (มี อนาทรกิริยา รับ)
๕. แปลว่า แห่ง...หนา (ในการถอน)	เรียกว่า	นิทธารณ (มี นิทธารณีย รับ)

สัตตมวิภัตติ

ใช้ในอรรถ ๑๒ อย่าง เข้ากับนามบ้าง กิริยาบ้าง^๒

๑. แปลว่า ใน (เข้ากับกิริยา)	เรียกว่า	อาธาร
๒. แปลว่า ใน (เข้ากับนาม)	เรียกว่า	ภินนาธาร
๓. แปลว่า ใน (เป็นที่กำบังไว้โดยปกติ)	เรียกว่า	ปฏิจฉนนาธาร
๔. แปลว่า ใน (เป็นที่ซึ่มซาบหรือปนอยู่)	เรียกว่า	พยาปิกธาร
๕. แปลว่า ใน (เป็นที่อยู่อาศัย)	เรียกว่า	วิสยาธาร
๖. แปลว่า ในเพราะ (เป็นเครื่องหมาย)	เรียกว่า	นิमितตตตมมี
๗. แปลว่า ใน, ณ (เป็นกาลเวลา)	เรียกว่า	กาลตตตมมี

^๑ ฉ. ใช้ในอรรถวิภัตติอื่น มีดังนี้

- ๒) *สุ*~ฉฐฐีสมาปาปุนิยคมม
๔) *ด้วย*~ฉฐฐีกรณ
๖) *กว่า*~ฉฐฐีอปาทาน

^๒ ส. ใช้ในอรรถวิภัตติอื่น มีดังนี้

- ๒) *ซึ่ง*~สตตมมีอวุตตคมม

๑) *ซึ่ง*~ฉฐฐีจกมม

๓) *ยัง*~ฉฐฐีการิตกมม

๕) *อัน*~ฉฐฐีอนภิตกตตตา

๗) *ใน*~ฉฐฐีภินนาธาร

๑) *อ.*~สตตมมีปัจจตตสยกตตตา

๓) *ให้*~สตตมมีวิกตกมม

๘. แปลว่า **ใกล้, ณ** (เป็นที่ใกล้เคียง) เรียกว่า **สัมปาธาร**
๙. แปลว่า **เหนือ, บน, ที่** (เป็นที่รองรับไว้) เรียกว่า **อุปติเลสิกาทาร**
๑๐. แปลว่า **ครั้นเมื่อ** (เป็นประธานในประโยคแทรก)
เรียกว่า **ลกขณ** (มี **ลกขณกิริยา** รับ)
๑๑. แปลว่า **ใน...หนา** (ในการถอน) เรียกว่า **นิทธารณ**
(มี **นิทธารณีย** รับ)
๑๒. แปลว่า **อ.** (ใช้ในอรรถปฐมาวิภัตติ) เรียกว่า **สตตมีปจจตตสยกตตา**
- ถ้าไม่เข้าลักษณะที่แสดงใน ๓-๑๒
สัมพันธ์เข้ากิริยา เรียกว่า **อาธาร**
สัมพันธ์เข้านาม เรียกว่า **ภินนาธาร**

อालปนนาม

(สัมพันธ์ปล่อย)

๑. แปลว่า **แน่ะ, ดูก่อน, ข้าแต่^๑** เรียกว่า **อาลปน**

วิกติกัตตาพิเศษ

๑. **อลั, สกกา, ลพภา** และ นามนาม ใช้ดจคุณนาม อยู่หน้าธาตุ ว่ามี **ว่า** เป็น
และ **ชน** ธาตุ แปลว่า **เป็น** เรียกว่า **วิกติกตตา**
๒. **สาธ** แปลว่า **เป็นคุณชาติยังประโยชน์ให้สำเร็จ** เรียกว่า **วิกติกตตา**

^๑ อาลปนนิบาต ขยายอาลปนนาม เรียก *อาลปนนิบาต* นั้น ว่า **วิเสสน** (ดู นิบาตบอกอาลปนนะ)

๑.๒ คุณนาม

๑. แปลว่า ผู้, ตัว, อัน	เรียกว่า	วิเสสน
๒. แปลว่า เป็น หน้า หุ, ภู, อส, ชน ชาติ	≈	วิกติกตตา
๓. แปลว่า เป็นราวกะ ควบ วีย หน้า หุ, ภู ชาติ	≈	อุปมาวิกติกตตา
๔. แปลว่า ให้เป็น หน้า กร, จร, คุป ชาติ	≈	วิกติกรมม
๕. แปลว่า ให้เป็นราวกะ ควบ วีย หน้า กร ชาติ	≈	อุปมาวิกติกรมม
๖. แปลว่า ว่าเป็น หน้า วจ, วท, พรุ, คม ชาติ	≈	สมภาวน
๗. คุณนามที่มีลึงค์ไม่เสมอนามนาม	≈	วิเสสนลึงควิปลาส
ที่มีวจนะไม่เสมอนามนาม	≈	วิเสสนวจนวิปลาส
ที่มีลึงค์และวจนะไม่เสมอนามนาม	≈	วิเสสนลึงควจนวิปลาส

๑.๓ สัพพนาม

๑. ปุริสสัพพนาม (คือ ต, ตุมห, อมห ศัพท์)	เรียกชื่อเหมือนบพพนามนาม
๒. วิเสสนสัพพนาม ทั้งนิยมนและอนิยมน	เรียกว่า วิเสสน

๑.๔ ประธานพิเศษ

๑. สาธุ	อ. ดีละ	เรียกว่า	ลึงคตถ
๒. ตถา	อ. เหมือนอย่างนั้น	≈	ลึงคตถ
๓. กิมงค	อ. องค์อะไรเป็นเหตุเล่า	≈	ลึงคตถ
๔. อล	อ. อย่าเลย, อ. พอละ	≈	ลึงคตถ, ปฏิเสธลึงคตถ
๕. เอว	อ. อย่างนั้น	≈	สจจวจากลึงคตถ
๖. อชช	อ. วันนี้, เสว	อ. วันพรุ่ง	} ≈ สตตมีปัจจตตสยกตตา
๗. อิทานิ	อ. กาลนี้, ตทา	อ. กาลนั้น	
๘. ตังณ	อ. ขณะนั้น		
๙. ตพพ, สกกา	อ. อัน (อัน...)	≈	สยกตตา
๑๐. ตู	อ. อัน (อัน...)	≈	ตุมตถกตตา

๒. กิริยาศัพท์

๒.๑ กิริยาคุมพากย์

(๑) กิริยาอาชยาด คุมพากย์

๑. ประโยค กัตตุวาจก	เรียกว่า	อาชยาดบท กัตตุวาจก
๒. ประโยค กัมมวาจก	เรียกว่า	อาชยาดบท กัมมวาจก
๓. ประโยค ภาววาจก	เรียกว่า	อาชยาดบท ภาววาจก
๔. ประโยค เหตุกัตตุวาจก	เรียกว่า	อาชยาดบท เหตุกัตตุวาจก
๕. ประโยค เหตุกัมมวาจก	เรียกว่า	อาชยาดบท เหตุกัมมวาจก

(๒) กิริยากิตก์ คุมพากย์

๑. ประโยค กัตตุวาจก	เรียกว่า	กิตบท กัตตุวาจก
๒. ประโยค กัมมวาจก	เรียกว่า	กิตบท กัมมวาจก
๓. ประโยค ภาววาจก	เรียกว่า	กิตบท ภาววาจก
๔. ประโยค เหตุกัตตุวาจก	เรียกว่า	กิตบท เหตุกัตตุวาจก
๕. ประโยค เหตุกัมมวาจก	เรียกว่า	กิตบท เหตุกัมมวาจก

(๓) กิริยาพิเศษ คุมพากย์

๑. ฌย ปัจจยในนามกิตก์	คุมพากย์	เช่น เต จ ภิกขุ คารยหา.	
	เรียกว่า	กิตบท กัมมวาจก	
๒. อลั	} คุมพากย์	เรียกว่า	
สกุภา			กิริยาบท ภาววาจก หรือ
ลพภา			กิริยาบท กัมมวาจก
๓. ตวา ปัจจย	คุมพากย์	เรียกว่า	
		เรียกว่า	กิริยาปธานนัย ^๑
			(คู่กับ ปกติกตฺตา)

^๑ ดู ตูนาทิ ปัจจย (เล่มนี้, หน้า ๑๐)

๒.๒ กิริยาในระหว่างและอื่นๆ

(๑) อนุต มาณ ต อนีย ตพพ ปัจจย

อนุต มาณ ปัจจย เรียกว่า **อพจนตรกิริยา** เป็นส่วนมาก
 ต ปัจจย เรียกว่า **วิเสสน** เป็นส่วนมาก

๑. ต อนีย ตพพ ปัจจย ที่ไม่ใช่กิริยาคุมพากย์ เรียกว่า **วิเสสน**
 อยู่หน้าธาตุว่ามี ว่าเป็น ≈ **วิกติกตดา**
 อยู่หน้า กร ธาตุ ≈ **วิกติกมม**
๒. อนุต มาณ ปัจจย มีลิงค์ วจนะ วิภัตติ เสมอประธาน
  - ๑) เรียงหน้าประธาน แผลหลังประธาน ≈ **วิเสสน**
  - ๒) เรียงหลังประธาน แผลหลังประธาน ≈ **อพจนตรกิริยา** (ของ-ประธาน)
  - ๓) เรียงหน้าหรือหลังประธาน แผลหลังกิริยา ≈ **อพจนตรกิริยา** (ใน-กิริยา)
  - ๔) เรียงติดกิริยา แผลพร้อมกิริยา ≈ **อพจนตรกิริยา** (ใน-กิริยา)
  - ๕) เรียงหน้าหรือหลังประธาน แผลหลังกิริยา ควบ วิย, อิว
 ≈ **อุปมาอพจนตรกิริยา**
 (ใน-กิริยา)
๓. อนุต มาณ ปัจจย ประกอบวิภัตติอื่นจากปฐมวิภัตติ
 เรียงหน้าหรือหลังประธานก็ตาม ≈ **วิเสสน**
๔. อนุต มาณ ต ปัจจย เป็นวิเสสนะ ควบ วิย ≈ **อุปมาวิเสสน**
๕. อนุต มาณ ต ปัจจย ขยายประธานในประโยคอุปมาลิงค์ตัดะ
 ≈ **วิเสสน**
๖. อนุต มาณ ต อนีย ตพพ ปัจจย ประกอบฉัฐวิภัตติ
 เป็นกิริยารับอนาทร ≈ **อนาทรกิริยา**
๗. อนุต มาณ ต อนีย ตพพ ปัจจย ประกอบสัตตมีวิภัตติ
 เป็นกิริยารับ **ลกขณ** ≈ **ลกขณกิริยา** หรือ
ลกขณวตกิริยา

(๒) ตูนาทิ ปัจจัย

๑. แปลไม่ออกสำเนียง แปลก่อนหรือพร้อมกริยา เรียกว่า สมานกาลกริยา	
๒. แปลไม่ออกสำเนียง แปลหลังกริยา	≈ กิริยาวิเสสน
๓. แปลไม่ออกสำเนียง แปลหลังนาม	≈ วิเสสน
๔. แปลว่า แล้ว แปลตามลำดับกริยา	≈ ปุพฺพกาลกริยา
๕. แปลว่า แล้ว แปลหลังกริยาคุมพากย์	≈ อปรกาลกริยา
๖. แปลว่า เพราะ แปลหลังกริยาคุมพากย์	≈ เหตุ, เหตุกาลกริยา
๗. แปลว่า ครั้น...แล้ว แปลซ้ำธาตุกริยา	≈ ปริโยสานกาลกริยา ^๑

๓. อพยยศัพท์

๓.๑ หิ จ ปน ตฺ (อถ อโถ ตถา)

๑. แปลว่า ตั้งจะกล่าวโดยพิสดาร	เรียกว่า วิตถารโชตก
๒. แปลว่า ตั้งจะกล่าวโดยย่อ	≈ สงฺเขปโชตก
๓. แปลว่า ก็, ก็แล (เริ่มต้นข้อความ)	≈ วากฺยารมภ
๔. แปลว่า แล (เช่น ตสฺมา หิ)	≈ อวธารณ
๕. แปลว่า อนึ่ง	≈ สมฺปิณฑนตถ
๖. แปลว่า ถึงอย่างนั้น (หลัง อนุคฺคหตถ)	≈ อรุจิสูจนตถ
๗. แปลว่า เหมือนอย่างว่า (หลัง ยถา)	≈ ตปฺปาฎิกรณโชตก
๘. แปลว่า ฝ่ายว่า, ส่วนว่า (ต่างประธาน)	≈ ปกฺขนตรโชตก
๙. แปลว่า แต่ว่า (ประธานเดียวกัน)	≈ วิเสสโชตก
๑๐. แปลว่า เหตุว่า, เพราะว่า	≈ เหตุโชตก, การณโชตก

^๑ ๘. แปลว่า **แล้ว** แปลหลังประธาน เป็นกริยาคุมพากย์ เรียกว่า กิริยาประธานนัย คือที่แสดงไว้แล้วใน *กริยาพิเศษ คุมพากย์*, (เล่มนี้, หน้า ๘)

๑๑. แปลว่า **ด้วยว่า** ≈ ผลโชตก
 ๑๒. แปลว่า **จริงอยู่, แท้จริง, ความจริง** ≈ ทฬทิกกรณโชตก
 ๑๓. แปลว่า **อัน ปฏิเสธตอนต้น อนุโลมตอนหลัง** ≈ อนุวยโชตก
 ๑๔. แปลว่า **อัน อนุโลมตอนต้น กึ่งปฏิเสธตอนหลัง** ≈ พยุติเรกโชตก

๓.๒ นิบาตที่ควรทราบ

๑. **จ ด้วย, ปี บ้าง (ควบบท)** เรียกว่า **ปทสมุจจยตถ**
     (ควบบากย์) ≈ **วากุยสมุจจยตถ**
๒. **วา, ยทิวา, อุท, อถวา, กวจิ** } (ควบบท) ≈ **ปทวิกปุตถ**
     หรือ หรือว่า, ปี บ้าง, ก็ดี } (ควบบากย์) ≈ **วากุยวิกปุตถ**
๓. **ตลา อย่างนั้น, เหมือนอย่างนั้น** ≈ **กิริยาวิเสสน**
๔. **อณตทตถุ โดยแท้** }
     กิญจาปี, ยทปี, กามิ, กามณจ } ≈ **อนุคคหตถ**
     แม้ก็จริง, แม้น้อยหนึ่ง, แม้โดยแท้ }
๕. **ปน, ตลาปี ถึงอย่างนั้น, อถโช โดยที่แท้** ≈ **อรุจิสฺจนตถ**
๖. **ตังณิ ในขณะนั้น** }
 ๗. **ตโต ในลำดับนั้น, ในภายหลัง** } ≈ **กาลสตตมึ**
 ๘. **ปจฉา ในภายหลัง** }
๙. **ปน (ในประโยค กิมงคฺ ปน) ก็...เล่า** ≈ **ปุจฉนตถ**
๑๐. **เตนหิ ถ้าอย่างนั้น** ≈ **วิกตติปฏิรูปก**
๑๑. **อโห โอ (ดีใจ, ประหลาดใจ, อัศจรรย์)** ≈ **อจฉริยตถ**
๑๒. **อโห โอ (เสียใจ, เศร้าใจ, สลดใจ)** ≈ **สัเวคตถ**
๑๓. **ปี, อปี แม้, ถึงแม้** ≈ **อเปกขตถ**
๑๔. **ปี, อปี แม้, ถึงแม้ (ใช้ในความยกย่องชมเชย)** ≈ **สมภาวนตถ**
๑๕. **ปี, อปี แม้, ถึงแม้ (ใช้ในความตำหนิ)** ≈ **ครหตถโชตก**

๑๖. อปี บ้างหรือ (ใช้ในคำถาม) ≈ ปุจฉนตถ
 ๑๗. จเปตวา, อลยตฺร เว้น, นอกจาก (เข้ากับนาม) ≈ วิเสสน
 ๑๘. จเปตวา, อลยตฺร เว้น, นอกจาก (เข้ากับกริยา) ≈ กิริยาวิเสสน
 ๑๙. สทฺธิ, สท พร้อม, กับ (เข้ากับนาม) ≈ ทพฺพสมวาย
 ๒๐. สทฺธิ, สท พร้อม, กับ (เข้ากับกริยา) ≈ กิริยาสมวาย
 ๒๑. อถ เออก็ (ในคาถา สักว่าทำบพให้เต็ม)^๑ ≈ ปทปฺรณ
 ๒๒. อถ (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น ≈ วิเสสน
 ๒๓. เอว อย่างนี้, อย่างนั้น (ขยายนาม) ≈ วิเสสน
 ๒๔. เอว อย่างนี้, อย่างนั้น (ขยายกริยา) ≈ กิริยาวิเสสน

๓.๓ นิบาตทั่วไป

(๑) นิบาตบอกอาลปนะ

อาลปนนิบาต เรียกว่า อาลปน

๑. ยคฺเช	ขอเคชะ	๕. อาวุโส	ดูก่อนท่านผู้มีอายุ
๒. ภาตเต, ภาตฺเต	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ	๖. เร, อเร	เว้ย, โวย์
๓. ภาเถ	แนะนำนาย	๗. เท	เฮ้ย
๔. อมโห	แนะนำผู้เจริญ	๘. เซ	แนะนำแม่สาวใช้

อาลปนนิบาต ขยายอาลปนนาม เรียก อาลปนนิบาต นั้นว่า วิเสสน

(๒) นิบาตบอกกาล

เรียกว่า กาลสตตฺมี

๑. อถ	ครั้งนั้น	๔. สายํ	เย็น	๗. เสว	วันพรุ่ง
๒. ปาโต	เช้า	๕. สฺว	ในวัน	๘. สมฺปติ	บัดเดี๋ยวนี้
๓. ทิวา	วัน	๖. หิโย	วันวาน	๙. आयตี	ต่อไป

^๑ เช่น อถ ปาปานิ กมฺมานิ ใน อชฺครเปตวตถฺ (๕/๕๘) เป็นต้น

(๓) นิบาตบอกรี

เรียกว่า อาหาร หรือ ภินนาหาร

๑. อุฑริ	เบื่องบน	๗. พหิฑธา	ภายนอก	๑๒. ปารี	ฝั่งนอก
๒. อุปริ	เบื่องบน	๘. พาหิธา	ภายนอก	๑๓. หุรี	โลกอื่น
๓. อนุดธา	ระหว่าง	๙. อโร	เบื่องต่ำ	๑๔. สมมุขา	ต่อหน้า
๔. อนโต	ภายใน	๑๐. เหมฐธา	ภายใต้	๑๕. ปรมมุขา	ลับหลัง
๕. ตีโร	ภายนอก	๑๑. โอรี	ฝั่งใน	๑๖. รโท	ที่ลับ
๖. พหิ	ภายนอก				

(๔) นิบาตบอกรีจเฉท

เรียกว่า ปริจเฉทนตล บ้าง, กิริยาวิเสสน บ้าง, วิเสสน บ้าง

๑. กิว	เพียงไร	๖. ยาวตา	มีประมาณเพียงใด
๒. ยาว	เพียงใด	๗. ดาวตา	มีประมาณเพียงนั้น
๓. ดาว	เพียงนั้น	๘. กิตดาวตา	มีประมาณเท่าใด
๔. ยาวเทว	เพียงใดนั้นเทียว	๙. เอตดาวตา	มีประมาณเท่านั้น
๕. ดาวเทว	เพียงนั้นนั้นเทียว ^๑	๑๐. สมนตา	รอบคอบ ^๒

(๕) นิบาตบอกรีอุปมาอุปไมย

๑. วีย	ราวกะ	๓. ยถา	ฉนั้นใด
๒. อิว	เพียงดั่ง	๔. เสยยถา	ฉนั้นใด
- ๔ ศัพท์นี้ เรียกว่า อุปมาโชตก
๕. ตถา	ฉนั้นนั้น	๖. เอว	ฉนั้นนั้น

๒ ศัพท์นี้ เรียกว่า อุปเมยโยชตก

^๑ ดาวเทว บางแห่งแปลว่า ในขณะนั้นนั้นเทียว (ดู เล่มนี้, หน้า ๑๙)^๒ สมนตา ใช้ในอรรถสัดตมวิวัถตติ เรียกว่า อาหาร

(๖) นิบาตบอกประการ

เรียกว่า ปการตกลง

๑. เหวี่	ด้วยประการนี้	๓. กถึ	ด้วยประการไร
๒. ตถา	ด้วยประการนี้		

(๗) นิบาตบอกปฏิเสธ

๑. น โม่ โน โม่ มา ออย่า	(ปฏิเสธบางบท)	เรียกว่า	ปฏิเสธ (ใน)
	(ปฏิเสธทั้งประโยค สัมพันธ์ปล่อย)	≈	ปฏิเสธนตล
๒. ว เทียว เอว นั้นเทียว		≈	อวธารณ
๓. วินา เว้น (เข้ากับนาม)		≈	วิเสสน
	(เข้ากับกิริยา)	≈	กิริยาวิเสสน
๔. อลึ	อ. ออย่าเลย	≈	ลึงคตล หรือ
	อ. พอละ	≈	ปฏิเสธลึงคตล ^๑
๕. อลึ	อยู่หน้าธาตุว่ามี ว่าเป็น แผลว่า เป็น	≈	วิกตีกตตา ^๒

(๘) นิบาตบอกความไต่ยินเล้าลือ

เรียกว่า อนุสสวนตล

๑. กิร	ไต่ยินว่า	๓. สุกั	ไต่ยินว่า
๒. ขลุ	ไต่ยินว่า		

(๙) นิบาตบอกปริกัป (คาคคเน)

เรียกว่า ปริกปตล

๑. เจ	หากว่า	๔. อถ	ถ้าว่า
๒. สเจ	ถ้าว่า	๕. อปเปว นาม	ชื่อแม่ไฉน
๓. ยทิ	ผิวว่า	๖. ยนุนุน	กระไรหนอ

^๑ ดู ปรชธานพิเศช (เล่มนี้, หน้า ๓)^๒ ดู วิกตีกตตาพิเศช (เล่มนี้, หน้า ๖)

(๑๐) นิบาตบอกคำถาม

เรียกว่า ปุจฉนตถ

๑. กิ	หรือ, อะไร	๕. นนุ	มิใช่หรือ
๒. กถิ	อย่างไร	๖. อุทาทุ	หรือว่า
๓. กจจิ	แลหรือ	๗. อาทุ	หรือว่า
๔. นุ	หนอ	๘. เสยยถิทิ	อย่างไรนี้

(๑๑) นิบาตบอกความรับ

เรียกว่า สมปฏิจฉนตถ

๑. อาม	เออ, พระเจ้าข้า, ใช่	๒. อามนตา	เออ, พระเจ้าข้า, ใช่

(๑๒) นิบาตบอกความเตือน, เชิญชวน

เรียกว่า อุยโยชนตถ

๑. อิงฆ	เชิญเถิด, ขอเชิญ	๓. ตคฆ	เอาเถิด, ขอเชิญ
๒. หนท	เอาเถิด, ขอเชิญ		

(๑๓) นิบาตสักว่าเป็นเครื่องทำบพให้เต็ม

อยู่ในคาถา เรียกว่า ปทปุรณ

อยู่นอกคาถา เรียกว่า วจนาลงการ

๑. นุ	หนอ	๕. โข	แล
๒. สุ	สิ	๖. วต	หนอ
๓. เว	เว้ย	๗. หเว	เว้ย
๔. โว	โว้ย ^๑		

^๑ ยังมีอื่นอีก เช่น เส (๕/๑๑๓; ๖/๙๒; ๗/๑๕๒; ๘/๔๙, ๕๓), อสสุ (๖/๗๙), ติ (คู่กับ ยถา เป็น ยถา ตั้ เช่น ๖/๖๔)

(๑๔) นิบาตบอกเนื้อความต่างๆ

นิบาตเหล่านี้ เรียกว่า กิริยาวิเสสน

๑. อทฺธา	แน่แท้	๑๑. อาวี	แจ้ง
๒. อวสฺสํ	แน่แท้	๑๒. กวจิ	บ้าง
๓. นฺน	แน่	๑๓. มิจฺฉา	ผิด
๔. นานา	ต่างๆ	๑๔. มฺฐา	เปล่า
๕. ปฏฺจาย	จำเดิม	๑๕. มฺฐา	เท็จ
๖. ปฏฺติ	จำเดิม	๑๖. สกึ	คราวเดียว
๗. ปฺน	อีก	๑๗. สตฺกฺขตฺตํ	ร้อยคราว ^๑
๘. ปฺนปฺนํ	บ่อยๆ	๑๘. สณฺนิกํ	ค่อยๆ
๙. ภฺยโย	ยิ่ง	๑๙. สยํ	เอง
๑๐. ภฺยโยโส	โดยยิ่ง	๒๐. สามํ	เอง

๓.๔ กิริยาวิเสสนที่ควรทราบ

ศัพท์เหล่านี้ เรียกว่า กิริยาวิเสสน

๑. สหตฺถา	ด้วยมืออันเป็นของตน	๗. อารา	ไกล
๒. สฺมฺจฺจ	ด้วยดี	๘. อติวฺย	เกินเปรียบ
๓. สฺมมา	โดยชอบ	๙. นิจฺจํ	เนื่องนิตย์
๔. สกฺกจฺจํ	โดยเคารพ	๑๐. อภิกฺขณํ	เนื่องๆ
๕. สหสา	โดยพลัน	๑๑. เกวลํ	อย่างเดียว
๖. วิสฺสุ	แยกกัน, ต่างหาก	๑๒. ปาฏฺวิเยกํ	เฉพาะอย่าง

^๑ แม้ศัพท์อื่นๆ ที่ลง กฺขตฺตํ ปัจจัย ใช้ในอรรถว่า ครั้ง, คราว, วาระ เช่น

ทฺวิตฺติกฺขตฺตํ สองสามคราว   ติกฺขตฺตํ สามคราว

สตฺตกฺขตฺตํ เจ็ดคราว   นวกฺขตฺตํ เก้าคราว   ก็เรียกว่า กิริยาวิเสสน

๓.๕ อิติ คัพพ์

เรียกชื่อ ได้ ๙ อย่าง

๑. แปลว่า ว่า... ตั้งนี้ (เข้ากับกิริยา)	เรียกว่า	อาการ
๒. แปลว่า ว่า... ตั้งนี้ (เข้ากับนาม)	เรียกว่า	สรูป
๓. แปลว่า ว่า... ตั้งนี้ เป็นต้น (เข้ากับนาม)	เรียกว่า	อาทฺยตถ
๔. แปลว่า ชื่อว่า (เข้ากับศัพท์ภายใน อิติ)	เรียกว่า	สญฺญาโชตก
๕. แปลว่า เพราะเหตุนี้ (ไม่เข้าสัมพันธ์)	เรียกว่า	นิทสฺสน
๖. แปลว่า เพราะเหตุนั้น (ไม่เข้าสัมพันธ์)	เรียกว่า	เหตุวตถ
๗. แปลว่า ด้วยประการฉะนี้ (ไม่เข้าสัมพันธ์)	เรียกว่า	ปการตถ
๘. แปลว่า คือ (เข้ากับนาม)	เรียกว่า	สรูป
๙. แปลว่า แล, ตั้งนี้แล (ไม่เข้าสัมพันธ์)	เรียกว่า	สมาปนฺน, ปริสมาปนฺน

๓.๖ ปัจจย

(๑) โต ปัจจย

๑. เป็นเครื่องหมาย ตติยาวิภัตติ แปลว่า ข้าง	เรียกว่า	ตติยาวิเสสน
๒. เป็นเครื่องหมาย ปัญจมีวิภัตติ แปลว่า แต่, จาก, กว่า ≈		อปาทาน
๓. เป็นเครื่องหมาย ปัญจมีวิภัตติ แปลว่า เพราะ, เหตุ ≈		เหตุ
๔. ถ้าไม่ออกสำเนียง ใช้โยคนาม	≈	วิเสสน

(๒) ตฺร ตถ ห ธ ธิ หิ หึ หิณฺจณํ ว ปัจจย

๕. เป็นเครื่องหมาย สัตตมีวิภัตติ แปลว่า ใน	เรียกว่า	วิเสสน

(๓) ทา ทานิ รหิ ฐนา ทาจณํ ชฺช ชฺชฺช ปัจจย

๖. เป็นเครื่องหมาย สัตตมีวิภัตติ ลงในกาล	เรียกว่า	กาลสตุตฺถิมิ

๔. ชื่อสัมพันธ์พิเศษ

๑. แปลว่า คือ (มีวิภัตติและวจนะเสมอกัน)	เรียกว่า	วิเสสลาภี
๒. แปลว่า คือ (มีวิภัตติเสมอกัน วจนะไม่เสมอกัน)	≈	สรูป
๓. ยี่ ไค, ยสฺมา, ทิ เหตุไค	≈	กิริยาปรามาส
๔. ก็การณา เพราะเหตุอะไร, เพราะเหตุไร	≈	เหตุ
๕. แปลว่า คือว่า (บทที่มีในคาถาอยู่หน้า)	≈	วิวิริย
(บทอธิบายอยู่หลัง)	≈	วิวรรณ
๖. แปลว่า ชื่อว่า (บทที่มีในคาถาอยู่หลัง)	≈	สญญา
(บทอธิบายอยู่หน้า)	≈	สญณี
๗. แปลว่า ชื่อว่า (เช่น ติสโส ชื่อว่า ติสสะ)	≈	สญญาวิเสสน
๘. นาม ศัพท์ แปลว่า ชื่อว่า	≈	สญญาโชตก
๙. สาธุ ดั่งข้าพเจ้าขอโอกาส	≈	อายาจนตถ
๑๐. จ ปน, จ โข, โข ปน ก็แล	≈	นิปาตสมุห
๑๑. อถวา ปน, วา ปน ก็หรือว่า	≈	นิปาตสมุห
๑๒. วา, อปิจ, อถวา อีกอย่างหนึ่ง, ยทิ หรือว่า	≈	อปรัญย
๑๓. มนุญเ เห็นจะ	≈	สัสยตถ
๑๔. กิสฺส, กิมตถํ, กิมตถาย เพื่อประโยชน์อะไร	≈	สมปทาน
๑๕. ยทตถํ เพื่อประโยชน์อันใด	≈	สมปทาน
๑๖. ยาวทตถํ เพียงไรแต่ความต้องการ	}	≈
๑๗. ยญเจ เสยโย (แปลรวมกัน)		
๑๘. สพฺเพน สพฺพํ โดยประการทั้งปวง		
๑๙. ปเคว ก่อนนั้นเที่ยว		
๒๐. กินฺติ ศัพท์ กระไร, อย่างไร	≈	ปุจฺจนตถ
๒๑. ธิ นำติเตียน (สัมพันธ์ปล่อย)	≈	ครทถลโชตก
๒๒. กติ เท่าไร	≈	วิเสสน

๒๓. เสยยถิห์, ยทิห์ คือ (ไม่เข้าสัมพันธ์) ≈ สรูปนิทสสน, ทสสนนิปาท

๒๔. ปุนปุณฺ์ บ่อยๆ ≈ ปุนปุณฺตล

๒๕. กิมงฺคฺ ปน กิ อ. องค์อะไรเป็นเหตุเล่า

กิมงฺคฺ ลิงคตถ ปน ศัพฺทํ ปุจจนตถ

๒๖. อิติ ญาปนเหตุกํ มีอันให้รู้ว่า... ดังนี้เป็นเหตุ

อิติ ศัพฺทํ สรูป ใน ญาปน- ญาปนเหตุกํ กิริยาวิเสสน (ใน...กิริยาหลัง)

๒๗. ตถา อ. เหมือนอย่างนั้น ตถา คือว่า

ตถา ลิงคตถ และ วิวริย ใน...

๒๘. ตาวเทว ในขณะนั้นนั้นเทียว

เอว ศัพฺทํ อวธารณ เข้ากับ ตาวๆ กาลสตุตฺตี ใน...

๒๙. ปฏิกจฺเจว เอว ศัพฺทํ อวธารณ เข้ากับ ปฏิกจฺจฯ กิริยาวิเสสน ใน...

๓๐. กิณฺุ โข กิ ฺนุ สองศัพฺทํ ปุจจนตถ โข ศัพฺทํ วจนาลงการ

๓๑. อถ (เอว ภาเว สนฺเต) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น

คือว่า ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น มีอยู่

อถ วิวริย ใน เอว ฺนุสนฺเตฯ วิวรณ

เอว วิเสสน ของ ภาเวฯ ลกฺขณ ใน สนฺเตฯ ลกฺขณกิริยา^๑

๕. คำเชื่อมสัมพันธ์

๑. วิเสสน	ของ	๗. อวธารณ	เข้ากับ
๒. สณฺญาวิเสสน	ของ	๘. สณฺญาโชตก	เข้ากับ
๓. วิเสสลาภิ	ของ	๙. อุปมาโชตก	เข้ากับ
๔. ปท/วากฺยสมฺมจฺยตถ	เข้ากับ	๑๐. อเปกฺขตถ	เข้ากับ
๕. ปท/วากฺยวิกปฺตถ	เข้ากับ	๑๑. อิตถมฺภุต	ของ/ใน
๖. สหตถตติยา	เข้ากับ	๑๒. อพฺนตฺตรกิริยา	ของ/ใน

ชื่อสัมพันธ์นอกจากนี้ เชื่อมว่า ใน

^๑ บางแห่งว่า อถ เป็น วิเสสน (ดู เล่มนี้, หน้า ๑๒)

๖. ศัพท์หรือบทที่สัมพันธ์ปล่อย

๑. ลิงคตถ, สจจวจากลึงคตถ, ปฎิเสธลึงคตถ
๒. อุปมาลึงคตถ
๓. บทบางบทในแก้อรรถที่นำมาจากคคาถา
๔. ยัม หิ ยสุมา กิริยาปรามาส
๕. อาลปน
๖. อิติ ศัพท์ นิทสุสน, ปการตถ, เหตุวตถ, สમાปนฺน, ปริสมาปนฺน
๗. มณเณ เห็นจะ สัสยตถ
๘. หิ จ ปน ตฺ [ยกเว้น หิ ศัพท์ ที่เป็น อวธารณ เข้ากับ...]
๙. นิปาทสมุห
๑๐. อปรนัย
  ๑๑. วจนาลงการ, ปทปุรณ
  ๑๒. อจฉริยตถ, สัเวคตถ
  ๑๓. อนุสสวนตถ
  ๑๔. ปริกปตถ
  ๑๕. สมปฎิจฉนตถ
  ๑๖. ปฎิเสธนตถ
  ๑๗. อุยโยชนตถ
  ๑๘. ปุจฉนตถ
  ๑๙. อนุคคหตถ, อรุจิสูฉนตถ
๒๐. วิภตติปฎิรูปก
  ๒๑. อุปมาโชตก, อุปเมยโยชตก ที่เป็น ยถา-เอวํ, ตถา คู่กัน
[ยกเว้น อิว, วิย, ยถาตี ต้องสัมพันธ์ว่า อุปมาโชตก เข้ากับ...]
  ๒๒. ปการตถ
  ๒๓. สณณิ, สณณยา (คู่กัน), วิวรณ
  ๒๔. ธิ นำติเตียน ครหตถโชตก

ภาคที่ ๒ บันทึกช่วยจำ

๗. ชื่อสัมพันธ์คู่กัน

๑. อนุคฺคหตถ	คู่กับ	อรุจิสูจนตถ
๒. สณฺณิ	-	สณฺณา
๓. วิวริย	-	วิวรณ
๔. นิทฺธารณ	-	นิทฺธารณีย
๕. อนาทร	-	อนาทรกิริยา
๖. ลกฺขณ	-	ลกฺขณกิริยา
๗. อฺปมาโชนก	-	อฺปเมยฺยโชนก
๘. ปกตฺกตฺตา	-	กิริยาปธานนัย
๙. สหตฺถตฺติยา	-	ทพฺพสมวาย/กิริยาสมวาย
๑๐. สยกตฺตา	-	กิตฺตบ/อาชฺยาคบ กตฺตฺวาจก
๑๑. เหตุกตฺตา	-	กิตฺตบ/อาชฺยาคบ เหตุกตฺตฺวาจก
๑๒. วุตฺตกมฺม	-	กิตฺตบ/อาชฺยาคบ กมฺมวาคก
๑๓. วุตฺตกมฺม	-	กิตฺตบ/อาชฺยาคบ เหตุกมฺมวาคก

๘. นามนามที่ใช้ในอรรถวิภัตตีอื่น

ทุตฺติยาวิภัตตี

ใช้ในอรรถวิภัตตีอื่น (หัก ทฺ. เป็น ตฺ. จ. ปญฺ. ฉ. ส.)

๑. แปลว่า ด้วย	เรียกว่า	ทุตฺติยากรณ
๒. แปลว่า แก่	เรียกว่า	ทุตฺติยาสมปทาน
๓. แปลว่า แต่, จาก	เรียกว่า	ทุตฺติยาอปาทาน
๔. แปลว่า แห่ง	เรียกว่า	ทุตฺติยาสมพนธ
๕. แปลว่า ใน	เรียกว่า	ทุตฺติยาอาธาร
๖. แปลว่า ใน (เป็นกาลเวลา)	เรียกว่า	กาลสตุตฺตมิ

ตติยวิภัติ

ใช้ในอรรณวิภัติอื่น (หัก ต. เป็น ท. ปณ.)

๑. แปลว่า ยัง	เรียกว่า ตติยาคาริตกมม
๒. แปลว่า จาก, กว่า	เรียกว่า ตติยอาปาทาน

จตุตถวิภัติ

ใช้ในอรรณวิภัติอื่น (หัก จ. เป็น ท. ปณ.)

๑. แปลว่า สู่	เรียกว่า จตุตถีสมาปุปุณียกมม
๒. แปลว่า แต่, จาก, กว่า	เรียกว่า จตุตถือปาทาน

ปัญจมิภัติ

ใช้ในอรรณวิภัติอื่น (หัก ปณ. เป็น ต.)

๑. แปลว่า ด้วย	เรียกว่า ปัญจมิกรณ

ฉกฐวิภัติ

ใช้ในอรรณวิภัติอื่น (หัก ฉ. เป็น ท. ต. จ. ปณ. ส.)

๑. แปลว่า ซึ่ง (เป็นกรรมในบทนามกิตก์)	เรียกว่า ฉกฐิกมม
๒. แปลว่า สู่	≈ ฉกฐีสมาปุปุณียกมม
๓. แปลว่า ยัง	≈ ฉกฐีการิตกมม
๔. แปลว่า ด้วย (เข้ากับ ปุรุ ธาตุ)	≈ ฉกฐีกรณ
๕. แปลว่า อัน (เข้ากับ ต ปัจจัย กัมมวาจก)	≈ ฉกฐีอนภิตกตตดา
๖. แปลว่า กว่า	≈ ฉกฐือปาทาน
๗. แปลว่า ใน (เข้ากับ กุสล, โกวิท ศัพท์)	≈ ฉกฐีภินนาธาร

สัตตมีวิภัตติ

ใช้ในอรรถวิภัตติอื่น (หัก ส. เป็น ป. พ.)

- ๑. แปลว่า **อ.** เรียกว่า **สัตตมีปัจจตตสยกตตา**
- ๒. แปลว่า **ซึ่ง** ≈ **สัตตมีอวุตตกम्म**
- ๓. แปลว่า **ให้เป็น** ≈ **สัตตมีวิกตีกम्म**

๙. ตัวอย่างนามนามที่ใช้ในอรรถวิภัตติอื่น

ชื่อสัมพันธ์ที่ใช้ในอรรถวิภัตติอื่น ในที่นี้ หมายถึง บทที่ลงวิภัตติหมวดหนึ่ง แต่แปลด้วยสำเนียงอายตนิบาตของวิภัตติอีกหมวดหนึ่ง เช่น ลง ส ฉัญฐีวิภัตติ ถ้าแปลด้วยสำเนียงฉัญฐีวิภัตติ ก็ต้องแปลว่า **แห่ง, ของ, เมื่อ** แต่กลับแปลว่า **ด้วย** ซึ่งเป็นสำเนียงอายตนิบาตประจำหมวดตติยาวิภัตติ

อาจารย์ทั้งหลายมักเรียกกันอย่างไม่เป็นทางการว่า “แปลหักวิภัตติ” หรือสัมพันธ์ผสมวิภัตติ นักเรียนอาจเคยได้ยินคำว่า “หักฉัญฐี” คือแปลฉัญฐีวิภัตติ ด้วยสำเนียงอายตนิบาตของวิภัตติอื่น ความจริง ไม่เฉพาะฉัญฐีวิภัตติเท่านั้นที่แปลหักวิภัตติ แม้วิภัตติอื่นๆ ก็แปลหักวิภัตติได้ด้วย

วิธีสัมพันธ์ ผู้ศึกษาต้องบอกชื่อวิภัตติที่ปรากฏอยู่ในบทนั้นๆ ไว้ข้างหน้าแล้วเติมชื่อสัมพันธ์ให้ตรงกับสำเนียงวิภัตติที่แปล ไว้ข้างหลัง เช่น ฉนฺฐิกกรณ, ทุตฺติยาสามีสมพนฺธ ขอให้พิจารณาตัวอย่างต่อไปนี้ว่า **อิทธิมยรูปทิกฺกุกาลโต** แปลว่า **แต่กาล แห่งรูปอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ อันตนเห็นแล้ว**

ในตัวอย่างนี้ อิทธิมยรูป ประกอบด้วยทุตติยาวิภัตติ แต่ท่านแปลว่า “แห่ง” คือหักทุตติยาวิภัตติที่ อิทธิมยรูป เป็น ฉนฺฐีวิภัตติ สัมพันธ์ว่า **อิทธิมยรูป** ทุตติยาสามีสมพนฺธ ใน ทิกฺกุจ-, ชื่อสัมพันธ์ที่ใช้ในอรรถวิภัตติอื่นเท่าที่พบมีดังต่อไปนี้

ทุตติยาริภัตติ

ทุตติยาริภัตติ ใช้ในอรรถกริภัตติอื่น เท่าที่พบ (๑) ทุตติยากรณ (๒) ทุตติยาสมฺปทาน (๓) ทุตติยาปาทาน/ทุตติยาอปาทาน (๔) ทุตติยาสามีสมฺพนธ/ทุตติยาสมฺพนธ (๕) ทุตติยาอาธาร และ (๖) กาลสตุตฺถิมิ อุทาหรณฺ์ ดังนี้

๑. **ทุตติยากรณ** ทุตติยาริภัตติ ใช้ในอรรถตติยาริภัตติ แปลว่า **ด้วย** เรียกว่า ทุตติยากรณ, เท่าที่พบมีดังนี้ สรีริ อหิ ปาหํ น มุเสยฺย (มารีตาวตฺถุ, ๖/๖๖) สัมพันธ์ว่า ปาหํ **ทุตติยากรณ** ใน มุเสยฺย^๑

๒. **ทุตติยาสมฺปทาน** ทุตติยาริภัตติ ใช้ในอรรถจตุตถิกริภัตติ แปลว่า **แก่** เรียกว่า ทุตติยาสมฺปทาน เท่าที่พบมีดังนี้ คือ มหาชนํ ทสเสตฺวา (กสฺสป... สฺวณฺณเจตฺยวตฺถุ, ๖/๑๑๕) สัมพันธ์ว่า มหาชนํ **ทุตติยาสมฺปทาน** ใน ทสเสตฺวา

๓. **ทุตติยาปาทาน/ทุตติยาอปาทาน** ทุตติยาริภัตติ ใช้ในอรรถปญฺจมีกริภัตติ แปลว่า **แต่, จาก** เท่าที่พบมีดังนี้

(๑) ยาว ทาสกมฺมกเร ปุจฺฉิตฺวา (ถาตกานํ กลหฺวูปสมนฺวตฺถุ, ๖/๑๒๐) สัมพันธ์ว่า ทาสกมฺมกเร **ทุตติยาอปาทาน** ใน ยาว

(๒) ตพฺภูจฺยา (ติสฺสสฺตเถรวตฺถุ, ๗/๑๑) สัมพันธ์ว่า ตํ วิเสสน ของ **อัยฺย ทุตติยาปาทาน** ใน อฏฺฐจฺยา

(๓) ฉินฺโน มจฺฉณฺย เปสิญฺจ กปฺโณ วีย ฌายสิ (จุพฺรณฺุคฺคห-ปณฺฑิตวตฺถุ, ๘/๓๑) สัมพันธ์ว่า มจฺฉํ กิตฺติ เปสิ กิตฺติ **ทุตติยาปาทาน** ใน ฉินฺโน

(๔) ฉินฺนา ปติญฺจ ชารณฺจ มํปี ตวณฺเณว ฌายสิ (จุพฺรณฺุคฺคห-ปณฺฑิตวตฺถุ, ๘/๓๑) สัมพันธ์ว่า ปติ กิตฺติ ชารํ กิตฺติ **ทุตติยาปาทาน** ใน ฉินฺนา, มํ **ทุตติยาปาทาน** ใน ฌายสิ, ใน (๓) และ (๔) นี้ บางอาจารย์แปลว่า **ซึ่ง** ถ้าถือตามท่านก็ต้องสัมพันธ์ว่า **อวุตฺตกมฺม**

^๑ ในที่นี้ เลือกสัมพันธ์เฉพาะบทที่ต้องการให้เป็นตัวอย่าง ไม่ได้สัมพันธ์ทั้งประโยค

(๕) โส ยาว สหสส์ วฑฺฒเสสิ (สุนนสามเณรวตถุ, ๘/๘๗) สัมพันธ์
ว่า สหสส์ ทุตติยาปาทาน ใน ยาว

๔. ทุตติยาสามีสมพนธ/ทุตติยาสมพนธ ทุตติยาริภัตติ ใช้ในอรรถฉฺฉฐี-
ริภัตติ แปลว่า แห่ง เท่าที่พบมีดังนี้

(๑) อิทธิมยรูปุ์ ทิฏฐกาลโต (รูปนนทตเถรวตถุ, ๕/๑๐๔)
สัมพันธ์ว่า อิทธิมยรูปุ์ ทุตติยาสามีสมพนธ ใน ทิฏฐ-

(๒) ฌมมเทสนั์ สุตทิวสโต (เปสการธิตฺตวตถุ, ๖/๓๙) สัมพันธ์ว่า
ฌมมเทสนั์ ทุตติยาสมพนธ ใน สุต- (เฉลยข้อสอบสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๑๓)

บางมติว่า ต ปัจจยัที่ ทิฏฐ- กัถิ์ สุต- กัถิ์ ลงในอภิกรณสาธนะกั
ได้ (ปทฺรฐปสิทธิปกรณั์ สุตฺรที่ ๒๘๙, ๖๓๓) จึงแปลว่า “แต่กาลอันเป็นที่เห็น
ซึ่งรูปอันสำเร็จด้วยฤทธิ์, แต่วันอันเป็นที่ฟัง ซึ่งพระธรรมเทศนา” ฉะนั้น
ทุตติยาริภัตติ ที่ อิทธิมยรูปุ์ และ ฌมมเทสนั์ จึงลงในอรรถทุตติยาได้เลย โดยไม่
ต้องหักทุตติยาเป็นฉฺฉฐีก็ได้ และ สัมพันธ์เป็น อวุตตกมม ใน ทิฏฐ- และ สุต-
(ดู พระมหานิมิตร ฌมมสาโร และคณะ, ๒๕๕๒: ๙๐-๙๑)

๕. ทุตติยาอาธาร ทุตติยาริภัตติ ใช้ในอรรถสัตตมีริภัตติ แปลว่า ใน
เรียกว่า ทุตติยาอาธาร เท่าที่พบมีดังนี้ คพภเมเก อุบุปฺพชฺชนติ นิรยั ปาป-
กมมิโน (มณิการกุลุปกติสฺสตเถรวตถุ, ๕/๓๔) คพภั, นิรยั ทุตติยาอาธาร ใน
อุบุปฺพชฺชนติ

๖. กาลสตตมี ทุตติยาริภัตติ ลงในอรรถกาลสัตตมี ได้บ้าง แปลว่า
ใน เรียกว่า กาลสตตมี เช่น ตัทิวสั, เอกทิวสั (มีทั่วไป ไม่ต้องบอกที่มา),
ปุพฺพพณฺหสมยั (สงฆเมทปฺริสกกนวตถุ, ๖/๒๐)

บันทึกพิเศษ (สำหรับผู้สนใจในเชิงวิชาการ) ในการกัณฑ์ แห่ง
ปทฺรฐปสิทธิปกรณั์ (สุตฺรที่ ๒๘๙-๒๙๐) ท่านว่า ทุตติยาริภัตติใช้ในอรรถตติยา
ฉฺฉฐี กาล และสัตตมี, ทุตติยาใช้ในอรรถตติยาริภัตติ เช่น สเจ มั นาลปิสฺสติ

หากว่า (อ. เขา) จักไม่กล่าว กับด้วยเราไซ้, ใช้ในอรรถฉัฏฐีวิภักติ ในที่ประกอบด้วย อนตรา อภิโต ปริโต ปติ ปฏิภาติ ศัพท์, ใช้ในกาล เช่น สมยฺ, ใช้ในอรรถสัทตมีวิภักติในที่ประกอบด้วย วสุ ธาตุ ที่มี อุป อนุ อธิ และ อา อุปสัคเป็นบพหน้า, ใช้ในอรรถสัทตมีวิภักติในที่ประกอบด้วย สิ จา และ วสุ ธาตุที่มี อธิ อุปสัคเป็นบพหน้า และในที่ประกอบด้วยธาตุที่มีอรรถว่าตี้ม และเที่ยวไป

ตติยาวินิษย

ตติยาวินิษย ใช้ในอรรถวินิษยอื่น เท่าที่พบ (๑) ตติยาคาริตกมม (๒) ตติยาอปาทาน มีอุทาหรณ์ดังนี้

๑. **ตติยาคาริตกมม** ตติยาวินิษย ใช้ในอรรถตติยาวินิษย แปลว่า ยังเรียกว่า ตติยาคาริตกมม เท่าที่พบมีดังนี้

(๑) **สุนฺเขหิ** นํ ขาทาเปสสามิ (โกกสุนฺขลฺหททวตฺถุ, ๕/๒๙) สัมพันธ์ว่า สุนฺเขหิ ตติยาคาริตกมม ใน ขาทาเปสสามิ (๒ แห่ง)

(๒) **สฺปเปน** ทํสาเปตฺวา (โกกสุนฺขลฺหททวตฺถุ, ๕/๓๐) สัมพันธ์ว่า สฺปเปน ตติยาคาริตกมม ใน ทํสาเปตฺวา

(๓) **อญฺเณน** รมฺมกถํ กถาเปตฺวา (โลหุททายิตฺเถรวตฺถุ, ๗/๑๒) สัมพันธ์ว่า อญฺเณน วิเสสน ของ รมฺมกถิเณนํ ตติยาคาริตกมม ใน กถาเปตฺวา

(๔) **อญฺเณน** ปทภาณํ ภาณาเปตฺวา (โลหุททายิตฺเถรวตฺถุ, ๗/๑๒) สัมพันธ์ว่า อญฺเณน วิเสสน ของ รมฺมกถิเณนํ ตติยาคาริตกมม ใน ภาณาเปตฺวา

(๕) **อุปฺปมาเทน** สมฺปาเทถ (สุกรโปกฺติกาตฺถุ, ๘/๑๔) สัมพันธ์ว่า อุปฺปมาเทน ตติยาคาริตกมม ใน สมฺปาเทถ

(๖) **โจเรน...** มาริตภาวํ (จฺพณฺนคฺคหปณฺชิตวตฺถุ, ๘/๓๐) สัมพันธ์ว่า โจเรน ตติยาคาริตกมม ใน มาริต-

๒. ตติยาอปาทาน ตติยาวิภัตติ ใช้ในอรรถปัญจมีวิภัตติ แปลว่า จาก, กว่า เรียกว่า ตติยาอปาทาน เท่าที่พบมีดังนี้

(๑) อณฺณตฺเรว ภควตา อณฺณตฺร ภิกฺขุสงฺฆเณ (สงฆเภทปริสกกน-
วตฺถุ, ๖/๒๑) สัมพันธ์ว่า ภควตา, ภิกฺขุสงฺฆเณ ตติยาอปาทาน ใน อณฺณตฺร

(๒) ปุตุเตน วิโยคํ ปตฺโตติ (จิณฺจมาณวิกาตฺถุ, ๖/๕๐) สัมพันธ์
ว่า ปุตุเตน ตติยาอปาทาน ใน วิโยคํ

(๓) ปจฺพยา เอกฺรชฺเชน สคฺคสฺส คมนเนน वा สพฺพโลกาธิปฺจเจน
โสตาปตฺติผลํ วรํ (อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ, ๖/๕๙) สัมพันธ์ว่า เอกฺรชฺเชน
กัถิ คมนเนน กัถิ สพฺพโลกาธิปฺจเจน กัถิ ตติยาอปาทาน ใน วรํ

(๔) ปจฺพยา เอกฺรชฺเชนาติ จกฺกวตฺติรชฺเชน (อนาถปิณฺฑิกปุตฺต-
กาลวตฺถุ, ๖/๕๙) สัมพันธ์ว่า จกฺกวตฺติรชฺเชน ตติยาอปาทาน ใน วรํ

(๕) ฉพฺพีสตีวิธสฺส สคฺคสฺส อธิคฺมนเนน (อนาถปิณฺฑิกปุตฺต-
กาลวตฺถุ, ๖/๕๙) สัมพันธ์ว่า อธิคฺมนเนน ตติยาอปาทาน ใน วรํ

(๖) สพฺพสมฺมิ โลเก อาธิปฺจเจน (อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ,
๖/๕๙) สัมพันธ์ว่า อาธิปฺจเจน ตติยาอปาทาน ใน วรํ

(๗) ทกฺขิณฺเณยฺเยน สุณฺณตํ (ยมกปฺปาฎิหาริยวตฺถุ, ๖/๘๕) สัมพันธ์
ว่า ทกฺขิณฺเณยฺเยน ตติยาอปาทาน ใน สุณฺณตํ

(๘) วินา มํเสน ภาตฺตํ น ภฺภูชฺติ (โคฆาตกปุตฺตวตฺถุ, ๗/๑, ๒)
สัมพันธ์ว่า มํเสน ตติยาอปาทาน ใน วินา

(๙) สีลวเตน จ ฐตฺตฺวเตน จ วิรหิโต (หตฺถกวตฺถุ, ๗/๕๐)
สัมพันธ์ว่า สีลวเตน กัถิ ฐตฺตฺวเตน กัถิ ตติยาอปาทาน ใน วิรหิโต

(๑๐) ปตฺเตหิ เจว นาเพน จ อุกทพินฺฑูนิ มุณฺจณฺตํ วิย (สารี-
ปุตฺตตฺเถรสฺส สทฺธิวiharivวตฺถุ, ๗/๗๘) สัมพันธ์ว่า ปตฺเตหิ กัถิ นาเพน กัถิ
ตติยาอปาทาน ใน มุณฺจณฺตํ

(๑๑) ทณฺฑเณปิสฺส โมกฺโข นตฺถิ (สารีปุตฺตตฺเถรวตฺถุ, ๘/๑๐๙)
สัมพันธ์ว่า ทณฺฑเณ ตติยาอปาทาน ใน โมกฺโข

จตุตถีวิภัตติ

จตุตถีวิภัตติ ใช้ในอรรณวิภัตติอื่น เท่าที่พบ จตุตถีวิภัตติ แปลว่า **แต่, จาก, กว่า** เรียกว่า **จตุตถือปาทาน** มีอุทาหรณ์ดังนี้ คือ ภียโยโส มตตาย วชฺฌิ (จิณฺจมาณวิกาตถุ, ๖/๔๙) สัมพันธ์ว่า มตตาย **จตุตถือปาทาน** ใน ภียโยโส

ในข้อนี้ พระมหานิมิตร ธम्मसारโ และคณะ อ่างคัมภีร์พยายาม ว่า บทว่า มตตาย เป็น สมปทาน ในที่ประกอบกับ ภียโย แต่คำแปล สมปทาน ว่า “แก่ประมาณ” ไม่สอดคล้องกับคำแปลของไทย ในคัมภีร์สหพันธิปกรณ์ จึงกล่าวว่า บทว่า มตตาย เป็นจตุตถีวิภัตติในอรรณปัญจมีวิภัตติ, ในที่นี้ท่าน จึงสัมพันธ์เป็นปัญจมีวิภัตติ

บันทึกพิเศษ (สำหรับผู้สนใจในเชิงวิชาการ) ในการกัณฑ์แห่ง ปทรุปลิทธิปกรณ์ (สูตรที่ ๓๐๔) ท่านว่าจตุตถีวิภัตติลงในอรรณหุติยา เป็นกรรมของธาตุที่มีอรรณว่าไป (คตยตถกมฺมิ วาธิการโต หุติยา จ) เช่น อกโป *สกคาย* คจฺจติ

ปัญจมีวิภัตติ

ปัญจมีวิภัตติ ใช้ในอรรณวิภัตติอื่น เท่าที่พบ ปัญจมีวิภัตติ ใช้ใน อรรณตติยาวิภัตติ แปลว่า **ด้วย** เรียกว่า **ปัญจมีกรณ** มีอุทาหรณ์ ดังนี้

(๑) *ปาทาปี* นํ สมฺมุสิตฺตุ (มารธิตาวตถุ, ๖/๖๖) ปาทา **ปัญจมีกรณ** ใน สมฺมุสิตฺตุ

(๒) *โยคา* นฺทุติ ปณฺชิตโต (เอรกปตตนาคราชวตถุ, ๖/๙๗) โยคา **ปัญจมีกรณ** ใน นฺทุติ

ฉัฏฐีวิภัตติ

ฉัฏฐีวิภัตติ ใช้ในอรรถวิภัตติอื่น เท่าที่พบ มีดังนี้ (๑) ฉฏฐีกัมม (๒) ฉฏฐีสมปาปุณียกัมม (๓) ฉฏฐีการิตกัมม (๔) ฉฏฐีกรณ (๕) ฉฏฐี-อนภิตกตตตา (๖) ฉฏฐีอปาทาน (๗) ฉฏฐีภินนาธาร มีอุทาหรณ์ดังนี้

๑. **ฉฏฐีกัมม** ฉัฏฐีวิภัตติ เป็นกรรมในบทที่เป็นนามกิตก์ [เว้นแต่ ศัพท์ที่ประกอบด้วย ตุ ปัจจัย นิยมหักฉัฏฐีเป็น อนภิตกตตตา] แปลว่า **ซึ่ง** เรียกว่า **ฉฏฐีกัมม** มีตัวอย่างมากมาย นำมาแสดงไว้แค่ ๒ ก็พอ

(๑) **สุโข ปุณณสส อุจจโย** (ลาชเทวธิตาวตตุ, ๕/๙) สัมพันธ์ว่า **ปุณณสส ฉฏฐีกัมม** ใน **อุจจโย**

(๒) **ปาณาติปาตกम्मสส** โว ฆนเต อการโก กโต (กุกกุฏมิตตวตตุ, ๕/๒๕) สัมพันธ์ว่า **ปาณาติปาตกम्मสส ฉฏฐีกัมม** ใน **อการโก**

๒. **ฉฏฐีสมปาปุณียกัมม** ฉัฏฐีวิภัตติ ใช้ในอรรถหุติยาวิภัตติ แปลว่า **สู่** เรียกว่า **ฉฏฐีสมปาปุณียกัมม** เท่าที่พบมีดังนี้

(๑) **อบโป สคคาย คจฉติ** (เปสการธิตวตตุ, ๖/๔๓) สัมพันธ์ว่า **สคคาย ฉฏฐีสมปาปุณียกัมม** ใน **คจฉติ** (๒ แห่ง)

(๒) **สคคสส** คมเนน วา (อนาถปิณฑิกปุตตกาลวตตุ, ๖/๕๙) สัมพันธ์ว่า **สคคสส ฉฏฐีสมปาปุณียกัมม** ใน **คมเนน**

ทั้งสองแห่งที่นำมาแสดงนี้ ควรเป็น **จตุตถีสมปาปุณียกัมม** ดัง ความในสูตรที่ ๓๐๔ ในการกัณฑ์ แห่งปทรูปสิทธิปกรณ์ ว่า **จตุตถีวิภัตติ** ลงในอรรถหุติยาเป็นกรรมของธาตุที่มีอรรถว่า **ไป**, **ฟังดู** **บันทึกพิเศษ** ใน **จตุตถีวิภัตติ**

๓. **ฉฏฐีการิตกัมม** ฉัฏฐีวิภัตติ ใช้ในอรรถหุติยาวิภัตติ แปลว่า **ยัง** เรียกว่า **ฉฏฐีการิตกัมม** เท่าที่พบมีดังนี้

(๑) **อตถสส** อาวิภาวนตถิ (พหุภณตติกภิกขวตตุ, ๕/๖๖) **อตถสส ฉฏฐีการิตกัมม** ใน **อาวิภาวนตถิ**

(๒) *อคคินี* นิพพาปนตถาย (วิสาขาย สหายิกาวตถุ, ๕/๙๓)
 อคคินี *ฉฏฐีการิตกมม* ใน นิพพาปน-

(๓) *สิริมาย* ฌาปนกิจจ (สิริมาวตถุ, ๕/๙๗) *สิริมาย ฉฏฐีการิตกมม* ใน ฌาปน-

(๔) *คังคาย* อุพพตเตตวา (สงฆเภทปริสกกนวัตถุ, ๖/๒๑) *คังคาย ฉฏฐีการิตกมม* ใน อุพพตเตตวา

(๕) *กุสลสสุปสมปทา* (อานนทตเถรสส ปญหวตถุ, ๖/๑๐๐)
กุสลสส ฉฏฐีการิตกมม ใน อุปสมปทา

(๖) *กุสลสส* อุปปาทนญเจา *อุปปาทิตสส* จ ภาวนา (อานนทตเถรสส ปญหวตถุ, ๖/๑๐๑) *กุสลสส ฉฏฐีการิตกมม* ใน อุปปาทน อุปปาทิตสส วิเสสน ของ *กุสลสส* *ฉฏฐีการิตกมม* ใน ภาวนา

(๗) *จิตตสส* โวทาปน (อานนทตเถรสส ปญหวตถุ, ๖/๑๐๑)
จิตตสส ฉฏฐีการิตกมม ใน โวทาปน

(๘) *กิลีสาน* อาตาปนเนน (ปญจสตภิกขวัตถุ, ๗/๖๐) *กิลีสาน ฉฏฐีการิตกมม* ใน อาตาปนเนน

(๙) *อภิขมาทิน* อนุปปาทเนน มนสา สุกฺข สํวโต (สุกรเปตวตถุ, ๗/๗๐) *อภิขมาทิน* วิเสสน ของ *มโนทุจจริตาน* *ฉฏฐีการิตกมม* ใน อนุปปาทเนน

(๑๐) *สตตทาน* ชนนโต (ลกฺขณญกภทียตเถรวตถุ, ๗/๑๐๒)
สตตทาน ฉฏฐีการิตกมม ใน ชนนโต

(๑๑) *ปุณฺโณ* *มม* วฏฺเฐ ชนกปีตา (อุตตราอุปาสิกาวตถุ, ๖/๑๗๓) *มม ฉฏฐีการิตกมม* ใน ชนก- [หรือ *สามีสุมพนธ* ใน ชนกปีตา]

(๑๒) *โก* *ปน* *เต* *วิวฏฺเฐ* ชนกปีตา (อุตตราอุปาสิกาวตถุ, ๖/๑๗๓) *มม ฉฏฐีการิตกมม* ใน ชนก- (รวม *เม* ในประโยคต่อบด้วย)

๔. **ฉฏฐีकरण** ฉฏฐีวิภคิตติ ใช้ในอรรถตติยาวิภคิตติ สัมพันธ์เข้ากับธาตุที่มีอรรถว่า เต็ม ได้แก่ ปुरु ธาตุ (ที่เป็นกิริยา เช่น ปูริติ ปูเรตวา ปูริสิ และที่

เป็นนามศัพท์ เช่น ปุรา, เข้ากับบทอื่นบ้าง คือ เข้ากับ ภริต และ สมาน) แปลว่า **ด้วย** เรียกว่า **ฉฏฐีกรรม** พบไม่น้อยกว่า ๒๐ แห่ง นำมาแสดงไว้เป็นตัวอย่างดังนี้

(๑) เข้ากับ ปุริติ ปุเรตวา ปริปุณณา และ ปุรา เท่าที่พบมีดังนี้ (๕/๑๕, ๑๘, ๑๙, ๙๖, ๖/๑๖๘, ๗/๓๐, ๓๔, ๘๐, ๘/๒๘, ๓๙, ๔๓, ๘๙, ๑๖๗ บอกชื่อเรื่องที่มาไม่ไหว)

(๒) เข้ากับ ภริตา ว่า อุทกสเสว ภริตา นาวา (สมพหุลภิกขุวตถุ, ๘/๗๓) อุทกสส **ฉฏฐีกรรม** ใน ภริตา

(๓) เข้ากับ สมาน ว่า อตตโน สมานนามโก สัมพันธ์ว่า อตตโน **ฉฏฐีกรรม** ใน สมาน-, อีกแห่งหนึ่งว่า อมหากั สมานโมคัม สัมพันธ์ว่า อมหากั **ฉฏฐีกรรม** ใน สมาน- (โชติกตเถรวตถุ, ๘/๑๖๒, ๑๗๕)

๕. **ฉฏฐีอนภิตกตตา** ฉฏฐีวิภัตติ ใช้ในอรรถตติยาวิภัตติ แปลว่า **อัน** เรียกว่า **ฉฏฐีอนภิตกตตา** เท่าที่พบมีดังนี้

(๑) เข้ากับ ต ปัจจัยที่เป็นกัมมวาทก มีมากมาย นำมาแสดงเป็นตัวอย่าง เช่น ตัณฑณเณวสส สดตาทิ ปิตสุรา (สนตติมหามตตวตถุ, ๕/๗๒) อสส วิเสสน ของ สนตติมหามตตสสๆ **ฉฏฐีอนภิตกตตา** ใน ปิต-

(๒) เข้ากับกิริยาอาขยาต ที่เป็นกัมมวาทก คือ **เตสั** พยาปาโท ภายคนโถ ปหียติ (ตโยปพพชิตวตถุ, ๖/๑๔๑) **เตสั** วิเสสน ของ ปพพชิตานๆ **ฉฏฐีอนภิตกตตา** ใน ปหียติ

(๓) เข้ากับ ตู ปัจจัย :-

๑) ปฏีรูปุ นุ โข ภิกขเว ตุมหากั เอวรूपิ อฏฐิสงฆาตึ ทิสวาราคเรตี อุปปาเทตุ (อิธมานิกภิกขุวตถุ, ๕/๑๐๑) สัมพันธ์ว่า ตุมหากั **ฉฏฐีอนภิตกตตา** ใน อุปปาเทตุ

๒) อิมิสสา มั ฉินนสีโสติ กตวา อุกโกสิตุ วฏฐิสสติ (ทหริกขุวตถุ, ๖/๒๘-๒๙) สัมพันธ์ว่า อิมิสสา วิเสสน ของ ทาริกายๆ **ฉฏฐีอนภิตกตตา** ใน อุกโกสิตุ

๓) กิณนาเมตสส สมมชชนี คเหตวา เอกัง สมมชชิตุํ น
วฏฺฐติ (สมมชชนตเถรวตฺถ, ๖/๓๖) สัมพันธ์ว่า เอตสส วิเสสน ของ เถรสสฯ
ฉฏฺฐิอนภิตกตฺตา ใน สมมชชิตุํ

๔) ยุตฺตํ ปน ตุมหากํ อปมตตํ กุทกํ นิสสาย อนคฺเข ขตฺติเย
นาเสตุํ (ถาตกานํ กลหฺวูปสมนฺวตฺถ, ๖/๑๒๐-๑) สัมพันธ์ว่า ตุมหากํ
ฉฏฺฐิอนภิตกตฺตา ใน นาเสตุํ

(๔) เข้ากับ วิทิตกตฺตา :-

๑) อุคฺคจฺจนฺตานํ อคฺยหุปฺคา วิตตกตฺจจกาว (วิปสสก-
ภิกฺขุวตฺถ, ๖/๓๔) อุคฺคจฺจนฺตานํ วิเสสน ของ ชนานํฯ ฉฏฺฐิอนภิตกตฺตา ใน
อคฺยหุปฺคา

๒) อมหากํ ปุตฺตสส อิทํ พุลลภํ ชาตฺนติ (สุนฺทรสมฺพุทฺต-
เถรวตฺถ, ๘/๑๕๔) ปุตฺตสส ฉฏฺฐิอนภิตกตฺตา ใน พุลลภํ

(๕) เข้ากับ กิตฺบพ กมฺมวาจ :-

๑) ทุคฺคตฺติเยว ตฺยหํ ปาฎิภิงฺขา (อตฺตโนวตฺถ, ๗/๑๓๖) ตฺยหํ
ฉฏฺฐิอนภิตกตฺตา ใน ปาฎิภิงฺขา

๒) ฆนฺเต พฺหุ เอเต เอกสฺส มยฺหํ อวิสยหา (อคฺคิทต-
ปุโรหิตวตฺถ, ๖/๑๐๗) มยฺหํ ฉฏฺฐิอนภิตกตฺตา ใน อวิสยหา

๓) ตสฺส เอวรฺอุปฺสส อิทํ นาม ปาปํ อกตฺตพฺพนฺติ นตฺถิ (จิณฺจ-
มาณฺวิกาตฺถ, ๖/๕๑) ตสฺส กิตฺติ เอวรฺอุปฺสส กิตฺติ วิเสสน ของ ชนฺตฺโนฯ ฉฏฺฐิ-
อนภิตกตฺตา ใน อกตฺตพฺพํ

๖. ฉฏฺฐิอฺปาทาน ฉฏฺฐิวิภิตฺติ ใช้ในอรรถปัญจมีวิภิตฺติ แปลว่า แต่,
จาก, กว่า เรียกว่า ฉฏฺฐิอฺปาทาน มีตัวอย่างดังนี้

ฉฏฺฐิวิภิตฺติ ลงในอรรถปัญจมีในที่ประกอบด้วยศัพท์ที่มีอรรถว่า
เสื่อมและกลัว (ปริหานิภยตฺโยเค ตู ปทฺรฺอุปฺสทฺธิปฺกรณํ สุตฺรทึ ๓๑๘) เท่าที่
พบท่านสัมพันธ์เข้ากับ ตสฺ ชาติในความสะดุ้ง และ ภี ชาติในความกลัว

(๑) สัมพันธ์เข้ากับ ตส, ภี ธาตุ มีดังนี้ สพเพ ตสนติ ทณฺหสฺส สพเพ ภายนติ มจฺจุโน (ฉพฺพคคิยภิกฺขวตฺถุ, ๕/๔๔-๔๖) ทณฺหสฺส ฉฺฉฐีอปาทาน ใน ตสนติ มจฺจุโน ฉฺฉฐีอปาทาน ใน ภายนติ (ใน ๒ เรื่องนี้มีมากกว่า ๑๐ แห่ง)

ฉฺฉฐีวิภัตติ สัมพันธ์เข้ากับ อคฺค, ปรม, อุตฺตม, เสฏฺฐ, อีสฺสร และ วิโรจติ แปลว่า กว่่า เท่าที่พบมีดังนี้

(๑) อิทฺธิมนฺตานํ อคฺโค (ยมกฺปปาฏิหาริยวตฺถุ, ๖/๖๙) อิทฺธิมนฺตานํ วิเสสน ของ สาวกานํ ฉฺฉฐีอปาทาน ใน อคฺโค

(๒) น โภจึ เทโว วณฺเณน สมฺพทฺตสฺส วิโรจติ (ยมกฺปปาฏิหาริยวตฺถุ, ๖/๘๔) สมฺพทฺตสฺส ฉฺฉฐีอปาทาน ใน วิโรจติ

(๓) เสสโรคานํ อัยํ ปรมมา นาม อิกฺแห่งว่่า สพฺพสุขานํ ปรมํ อุตฺตมํ (อภยตฺตรอุปาสกวตฺถุ, ๖/๑๒๙) เสสโรคานํ ฉฺฉฐีอปาทาน ใน ปรมมา, สพฺพสุขานํ ฉฺฉฐีอปาทาน ใน ปรมํ และ อุตฺตมํ

(๔) สพฺพมลานํ อุตฺตมํ มลํ (อภยตฺตรกฺลปฺตวตฺถุ, ๗/๑๕) สพฺพมลานํ ฉฺฉฐีอปาทาน ใน อุตฺตมํ

(๕) สพฺพรตฺนํ เอวรฺูปา ฐมฺมรติเยว เสฏฺฐจา (สกกเทวราชวตฺถุ, ๘/๔๑) สพฺพรตฺนํ ฉฺฉฐีอปาทาน ใน เสฏฺฐจา

(๖) สทฺธาธิมฺุตตานํ อคฺคกฺุจฺาเน (วฏฺกฺลิตฺเถรวตฺถุ, ๘/๘๔) สทฺธาธิมฺุตตานํ วิเสสน ของ ภิกฺขุณํ ฉฺฉฐีอปาทาน ใน อคฺค-

(๗) ทิพฺพจฺกชฺุگانํ อคฺคกฺุจฺาเน (สฺมฺนสามเณรวตฺถุ, ๘/๘๕ ในหน้านี้มี ๓ แห่ง) ทิพฺพจฺกชฺุگانํ วิเสสน ของ ภิกฺขุณํ ฉฺฉฐีอปาทาน ใน อคฺค-, (อีกสองแห่งสัมพันธ์เข้ากับ อคฺโค)

(๘) ปฺสฺกุลิกฺตเถรีนํ อคฺคา (กิสาคฺตมีวตฺถุ, ๘/๑๑๙) ปฺสฺกุลิกฺตเถรีนํ ฉฺฉฐีอปาทาน ใน อคฺคา

(๙) พฺราหฺมณานํ อคฺคาสเน นิสีทิ (สามเณรวตฺถุ, ๘/๑๓๗) พฺราหฺมณานํ ฉฺฉฐีอปาทาน ใน อคฺค-

(๑๐) ราชา นาม *อมหากัม* อิสฺสโรติ, ในหน้าเดียวกัน *เยสนโน* อิสฺสโรปิ อตฺถิ (โชติกตฺเถรวตฺถุ, ๘/๑๗๐) อมหากัม, โน *ฉฺฉฐือปาทาน* ใน อิสฺสโร

๗. **ฉฺฉฐือภินฺนาธาร** ฉฺฉฐือวิภัตติ ใช้ในอรรถสัตตมีวิภัตติ สัมพันธ์เข้ากับบทที่มีอรรถว่า ฉลาด เช่น กุสล บทฉฺฉฐือวิภัตติในที่เช่นนี้ แปลว่า ใน เรียกว่า *ฉฺฉฐือภินฺนาธาร* (กุสลาทโยเค ดู ปทรูปสิทธิปกรณ์ สูตรที่ ๓๑๗), พุทฺธสํวณนักรเรียนว่า หักฉฺฉฐือหน้า โกวิท/กุสล เป็นสัตตมี เท่าที่พบมีดังนี้

(๑) มคฺคามคคฺสส โกวิทา (เขมาภิกฺขุณีวตฺถุ, ๘/๑๒๙) มคฺคามคคฺสส *ฉฺฉฐือภินฺนาธาร* ใน โกวิทา

(๒) มคฺคามคคฺสส โกวิทัม (เขมาภิกฺขุณีวตฺถุ, ๘/๑๒๙) มคฺคามคคฺสส *ฉฺฉฐือภินฺนาธาร* ใน โกวิทัม (ในแก้อรรถมีอีก ๑ แห่ง)

สัตตมีวิภัตติ

สัตตมีวิภัตติ ใช้ในอรรถวิภัตติอื่น เท่าที่พบ ๑) สตตมีปัจจตฺตสยกตฺตา ๒) สตตมีอวตฺตกมฺม และ ๓) สตตมีวิกตฺติกมฺม

(๑) **สตตมีปัจจตฺตสยกตฺตา** สัตตมีวิภัตติ ใช้ในอรรถปฐฺมาวิภัตติ แปลว่า อ. เรียกว่า *สตตมีปัจจตฺตสยกตฺตา* มีดังนี้ สพฺพตฺถ เอกงคณเมว อโหสิ (ยมกปฺปาฎิหาริยวตฺถุ, ๖/๙๒) สพฺพตฺถ วิเสสน ของ จาเนฯ *สตตมีปัจจตฺต-สยกตฺตา* ใน อโหสิ

(๒-๓) **สตตมีอวตฺตกมฺม, สตตมีวิกตฺติกมฺม** สัตตมีวิภัตติ ใช้ในอรรถ ทุตฺติยาวิภัตติ แปลว่า ซึ่ง เรียกว่า สตตมีอวตฺตกมฺม, แปลว่า ให้เป็น เรียกว่า *สตตมีวิกตฺติกมฺม* เท่าที่พบดังนี้

อชฺชตฺตคฺเคทานาหํ อาวุโส อาณนฺท อณฺณตฺเรว ภควตฺตา อณฺณตฺร ภิกฺขุสงฺเขน อุโปสถํ กริสฺสามิ สงฺขมฺมมานิ จาติ (สงฺขเมทปฺริสฺสกนฺวตฺถุ, ๖/๒๑)

สัมพันธ์ว่า อาวุโส วิเสสน ของ อานนทๆ อาลปน อหิ สยกตดา ใน กริสสามิๆ อาชยาตบท กตตุวจาก อชช สตตมีอวุตตกมม ใน กตวา อคเค สตตมีวิกติกมม ใน กตวาๆ กิริยาวิเสสน ใน กริสสามิ อิทานิ กาลสตตมี ใน กริสสามิ เอว คัพพ์ อวธารณ เข้ากับ อญตตฤๆ กิริยาวิเสสน ใน กริสสามิ ภควตา อปาทาน ใน อญตตฤๆ กิริยาวิเสสน ใน กริสสามิ ภิกขุสงฆน ตติยาอปาทาน ใน อญตตฤ อุโปสถ์ กิติ สงฆกมมานิ กิติ อวุตตกมม ใน กริสสามิ จ สองคัพพ์ ปทสมุจยตถ เข้ากับ อุโปสถ์ และ สงฆกมมานิ

แปลตามที่ท่านสัมพันธ์ว่า ในกาลนี้...กระทำซึ่งวันนี้ให้เป็นเบื้องต้น (นี้เป็นมติของ พระมหานิมิตร ธรรมสารโร และคณะ ๒๕๕๒: ๔๙)

บุญสืบ อินสาร (๒๕๕๕: ๒๐) ว่า ในกาลอันมีวันนี้เป็นต้น, อุทิศ ศิริวรรณ ว่า (ในกาล) มีความมีในวันนี้เป็นเบื้องต้น ในกาลนี้ (๒๕๓๒: ๒๒) สัมพันธ์ว่า อชชตคเค วิเสสน ของ กาลเอๆ กิติ อิทานิ กิติ กาลสตตมี ใน กริสสามิ (๒๕๓๒: ๒๕)

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม มติที่ว่า สตตมีอวุตตกมม, สตตมีวิกติกมม นี้ เป็นเพียงมติหนึ่งที่ควรศึกษาเท่านั้น เพราะข้อความว่า อชชตคเคทานิ นี้ แม่กองบาลีสนามหลวงเคยออกข้อสอบ ป.ธ. ๓ วิชา แปลมคธเป็นไทย ปี ๒๕๖๑ (ครั้งที่ ๑) และเฉลยว่า **ในกาลอันมีวันนี้เป็นเบื้องต้น ในกาลนี้** สัมพันธ์ตามแปลว่า อชชตคเค วิเสสน ของ กาลเอๆ กิติ อิทานิ กิติ กาลสตตมี ใน ...

(๔) บทนามนามและอภัยคัพพ์ที่ใช้ในอรรถสัจตมีวิภักติ แปลว่า อ. เหล่านี้ คือ เสว อ. วันพรุ้ง, ตทา อ. กาลนั้น, ตัขณิ อ. ขณะนั้น, อชช อ. วันนี้, อิทานิ อ. กาลนี้ เรียกว่า สตตมีปัจจตตสยกตดา เท่าที่พบ มีดังนี้ ๕/๘๐, ๙๓, ๖/๑๗, พบ ๒ แห่ง, ๖/๖๙, ๗๕ พบ ๒ แห่ง, ๖/๙๖, ๑๗๑, ๗/๑๒, ๓๙, ๘/๑๖๐ พบ ๒ แห่ง (รวมเท่าที่พบ สตตมีปัจจตตสยกตดา ข้อนี้ ๑๓ แห่ง+ข้อ (๑) อีก ๑ แห่ง=๑๔ แห่ง)

๑๐. นัย/ประโยคที่ควรศึกษา

๑. **ประโยคกาเหลียวหลัง** (กาโกโลกนัย=วิธีดูจากามอง) เป็นชื่อวิธีการทางบาลีที่แปลหรือสัมพันธ์บทเดียวซ้ำสองครั้งและต่างวิภัตติกัน เช่น

(๑) เตสํ เม นิปโก อิริยํ ปุณฺโณ ปพฺรุหิ มาริส ฯ (ยมกปปาฏิหาริยวตฺถุ, ๖/๙๒) แปลกันว่า ดูก่อนเธอผู้เช่นกับด้วยเรา อ. เธอ ผู้มีปัญญา เป็นเครื่องรักษาซึ่งตนโดยไม่เหลือ ผู้อันเรา ถามแล้วซึ่งความเป็นไป แห่งพระเสขะและพระอเสขะ ท. เหล่านั้น จงบอก ซึ่งความเป็นไป แห่งพระเสขะและพระอเสขะ ท. เหล่านั้น แก่เรา, เม ในที่นี้ สัมพันธ์ว่า เม อนภิตกตฺตา ใน ปุณฺโณ และ สมปทาน ใน ปพฺรุหิ, นำศึกษาว่า ทำไมท่านแปล/สัมพันธ์ อิริยํ ซ้ำสองครั้ง

(๒) ตํ เม อุกฺขาหิ ปุจฺฉิโต ฯ อ. ท่าน ผู้ อันเรา ถามแล้ว ขอจงบอก ซึ่งเหตุ นั้น แก่เรา (เอรภตตนาคราชวตฺถุ, ๖/๙๗), เม สัมพันธ์ว่า เม อนภิตกตฺตา ใน ปุจฺฉิโต และ สมปทาน ใน อุกฺขาหิ

(๓) ตํ เม อุกฺขาหิ ปุจฺฉิตา ฯ (จูฬสุภททาวตฺถุ, ๗/๑๑๔)

๒. **ประโยควงข้าง** (นาคโสนฺธิ) คือประโยคที่ต้องเติมข้อความเดิมมาแปลหรือสัมพันธ์ เสมือนวงข้างยื่นออกไปแล้วม้วนกลับเข้าหาตัว (มีหลายแห่ง เช่น กุกฺกุกฺกมิตตวตฺถุ, ๕/๒๖; พหุภณฺฑิกภิกฺขุวตฺถุ, ๕/๖๘; อุตฺตรตฺถเลวีวตฺถุ, ๕/๑๐๐; กาลตฺถเลวีวตฺถุ, ๖/๒๒; เปสการธิตฺถวตฺถุ, ๖/๔๑; ยมกปปาฏิหาริยวตฺถุ, ๖/๗๒ บัณฑิตควรศึกษาเพิ่มเติม อาจจะมีอีก)

๓. **ยญฺเจ เสยฺโย** เท่าที่พบ มี ๒ แห่ง คือ ใน กุมารกสฺสปตฺถเลวมาตฺถวตฺถุ (๖/๑๕) และ วคฺคุมฺทาตีริยภิกฺขุวตฺถุ (๗/๑๒๔) ทั้งสองแห่งท่านสัมพันธ์เป็นตัวอย่างไว้ว่า ยํ วิเสสน/กิริยาปรามาส, เจ ศัพท์ ปริกฺกปตฺถ และ เสยฺโย วิกตฺกตฺตา, ส่วน เสยฺโย ยญฺจ ในเรื่องบุตฺรพราหมณ์แก่

(ปริชิตนพราหมณปุตตวตถุ, ๗/๑๔๒) บางตำราไม่นับเข้าจำนวน เพราะเห็นว่า ยถจ ไม่ใช่ ยถเจ, บางตำรานับเข้าจำนวนด้วย

๔. **ยถา ก็ วิทยาติ** ใน กปิลมจฉวตถุ (๘/๖) ท่านแปลว่า อ. อันถามว่า อ. บุคคลนั้น ย่อมเร่ร่อนไป สู่ภพน้อยภพใหญ่ เหมือนเพียงดั่งว่า อ. อะไร ดั่งนี้ ๆ สัมพันธ์ว่า โส วิเสสน ของ ปุคคโลกๆ สยกตตา ใน ปริปลวติฯ อาชยาตบท กตตุวจาก หุราหุรี สมปาปุณนิยกมม ใน ปริปลวติ ยถา และ วย ศัพท์ อุปมาโชตก เข้ากับ ก็ๆ อุปมาลึงคตถ อิติ ศัพท์ สรูป ใน ปุจฉาฯ ลึงคตถ (ดู เสนาะ ผดุงฉัตร, คู่มือวิชาสัมพันธ์ไทย, ๒๕๓๙ หน้า ๒๔๕)

๑๑. ปี ศัพท์

๑. **ปี ศัพท์ อัญฐานสัมปยุต** โดยทั่วไป ปี ศัพท์เรียงติดบทธหรือ ศัพท์ใด ให้สัมพันธ์เข้ากับบทธหรือศัพท์นั้น แต่ในบางแห่งท่านเรียงไว้ที่หนึ่ง แต่แปลหรือสัมพันธ์เข้ากับอีกที่หนึ่ง เรียกว่า อัญฐานสัมปยุต (ประกอบในที่ ไม่ใช่ฐานะ, ลงไว้ไม่ถูกที่), ปี ศัพท์ในชื่อว่า **วุดตมปิ เจต, วุดตปิ เจต** เป็น อัญฐานสัมปยุต เมื่อจะแปลต้องย้าย ปี ศัพท์ ที่ วุดต ไปเข้ากับ เอต, แปลกันว่า ก็ อ. พระดำรัส/อ. คำอันเป็นพระคาถา **แม่นั้น** ว่า... อัน... ตรัสแล้ว/กล่าวแล้ว ๆ สัมพันธ์ว่า ปี ศัพท์ **อเปกขตถ** เข้ากับ เอต (พบใน กุกกุฏ-มิตตวตถุ, ๕/๒๘; กาลตเถรวตถุ, ๖/๒๓; ยมกปปาฎิหารียวตถุ, ๖/๘๕; ปริชิตนพราหมณปุตตวตถุ, ๗/๑๔๑), บางอาจารย์บอกให้แปลว่า **แม่** อ. พระดำรัสนั้น... จึงจะถูก

๒. **ปี ศัพท์ สมุจยตถ, วิกปุตถ** ปี สองศัพท์ขึ้นไปใช้ควบบทธหรือ พากย์เหมือน จ หรือ วา, เท่าที่พบ มี ๔ แห่ง ได้แก่ (๑) ภิคุขุณิสงโฆปิ ราช-ปริสาปิ อุปาสกปริสาปิ อุปาสิกาปริสาปิ (สิริมาวตถุ, ๕/๙๗-๙๘), สัมพันธ์ว่า ปี สี่ศัพท์ **ปทสมุจยตถ** (๒) ภิคุขุสงโฆปิ ลิจฉวิคโณปิ (อตตโนปุพพ-กมมวตถุ, ๗/๙๑), สัมพันธ์ว่า ปี สองศัพท์ **ปทสมุจยตถ** (๓) เทว อคคสาวกาปิ

อสีติมหาสาวกาปิ (มลลิกาเทวีวตถุ, ๕/๑๐๘), สัมพันธ์ว่า ปี สองศัพท์
ปทสมุจยตถ (๔) ฏฏสงขาตํ อทธานํ คมนตาย อทศคูปิ น ภเวยย
 วุตตปกาเรน ทุกเขน อนุปติโตปิ น ภเวยย (วชชีปุตตภิกขุ ๗/๑๑๐),
 สัมพันธ์ว่า ปี สองศัพท์ *วากยสมุจยตถ* (๕) ชาลมสสา อตถิติปิ
 ชาลการิกาติปิ ชาลุปมาติปิ (มารธิตาวตถุ, ๖/๖๖); สัมพันธ์ว่า ปี สามศัพท์
ปทวิกปตถ

๓. **ปี ศัพท์ สมภาวนตถ** ปี ศัพท์ในคำว่า มหาปณโยปิ ในเรื่อง
 ยมกปาฎิหาริย์ (๖/๙๓) ท่านใช้ ในความชมเชย, สัมพันธ์ว่า ปี ศัพท์
 สมภาวนตถ เข้ากับ มหาปณโย

๔. **ปี ศัพท์ ครหตถ/ครหตถโชตก** ปี ศัพท์ใช้ในความตำหนิ
 เรียกว่า ครหตถ หรือ ครหตถโชตก เท่าที่พบ ได้แก่ (๑) ภิกขเว ชินนโตปิ
 (โกสสรณโย ปราชยวตถุ, ๖/๑๒๔), (๒) มิตภาณิปี นินหนติ (อตุลอุปาสก-
 วตถุ, ๖/๑๘๖)

๑๒. อนุตร : ใช้ในอรรถสัทตมีวิภัตติ

อนุตร ที่แปลว่า *ในลำดับ...* ลงในอรรถสัทตมีวิภัตติ เรียกสัมพันธว่า
อาธาร บ้าง *กาลสตตมี* บ้าง เท่าที่พบมีดังต่อไปนี้

๑ กาลสตตมี

๑. ตสมา จิตตูปาทสมนนตรเมว กลยานกมมํ กาทพพนติ วตวา... ๓
 (๕/๔) จิตตูปาทสมนนตร *กาลสตตมี* ใน กาทพพ... ๓

๑ อาธาร

๒. จินเตตวา อตตโน พาลตาย จินติตสมนนตรเมว อาคนตวา... ๓
 (๕/๔๘) จินติตสมนนตร *อาธาร* ใน อาคนตวา... ๓

๓. ตทนนตรํ ปรมชฌานํ นิพพตเตตวา ปยจหากาเรหิ วสีภาว
 ปาเปตวา... ๓ (๗/๗๘) ตทนนตรํ *อาธาร* ใน นิพพตเตตวา... ๓

๑๓. บท/ศัพท์เดี่ยวใช้ในหลายอรรถ

๑. **หิ** ศัพท์ใช้ในอรรถ ๙ อย่าง ได้แก่ วากยารมภ, วิตถารโชตก, ทฬหิกรณโชตก, ผลโชตก, การณโชตก, ตปปาฎิกรณโชตก, วิเสสโชตก, อนุยโชตก, พยติเรกโชตก (ในที่นี้รวม อวธารณ เป็น ๑๐)

๒. **ปิ** ศัพท์ใช้ในอรรถ ๕ อย่าง ได้แก่ สมุจจยตถ, วิกปุตถ, อเปกขตถ, สมภาวนตถ, ครหตถโชตก (ในคัมภีร์คั่นถาภรณ์ ท่านว่ามี ๔ ไม่รวม วิกปุตถ)

๓. **เอว** ศัพท์ใช้ในอรรถ ๕ อย่าง ได้แก่ สจจวจากลิ่งคตถ, กิริยาวิเสสน, วิเสสน, ปการตถ, อุปเมยยโชตก

๔. **ตถา** ศัพท์ใช้ในอรรถ ๕ อย่าง ได้แก่ ลิ่งคตถ, กิริยาวิเสสน, ปการตถ, สมปิณฑนตถ, อุปเมยยโชตก

๕. **อล** ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง ได้แก่ ปฏิเสธลิ่งคตถ, วิกติกตถา, กิริยาบท (บางแห่งว่ามี ๔ รวมวิเสสน)

๖. **อถ** ใช้ในอรรถ ๔ อย่าง ได้แก่ กาลสตตมี, ปริกปุตถ, วิเสสน, ปทปุรณ^๑

๗. **สกก** ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง ได้แก่ สยกตถา, วิกติกตถา, กิริยาบท

๘. **ตุ** ใช้ในอรรถ ๒ อย่าง ได้แก่ ตุมตถกตถา, ตุมตถสมปทาน

๙. **สาธ** ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง ได้แก่ ลิ่งคตถ, อายาจนตถ, วิกติกตถา

---

^๑ ลงในอรรถอื่นๆ ได้อีก เช่น ลกขณ (ดู อธิบายวากยสัมพันธ์, ๒/๑๒๙)

๑๔. กิริยาประธานัย^๑

ประโยคกิริยาประธานัย คือ ประโยคที่ใช้ ตวา ปัจจัยคุมพากัย สามารถสัมพันธ์ประธานเข้ากับ ตวา ปัจจัยได้เลย โดยเรียกประธานนั้นว่า *ปกติกตตา*^๒ และ เรียกกิริยาที่ประกอบ ตวา ปัจจัยที่คู่กับประธานนั้นว่า *กิริยาประธานัย*

ประโยคกิริยาประธานัยนี้ กล่าวถึงข้อความหลายท่อนที่รวมกันและ แยกออก หรือแยกออกแล้วรวมกัน วางกิริยาประกอบด้วย ตวา ปัจจัยไว้ ท้ายข้อความที่รวมหรือแยกก็ได้ แต่ในประโยครวมหรือแยกนั้น ที่สุดแล้วก็มี กิริยาคุมพากัยอยู่ด้วย^๓

ในหนังสือเรียนชั้นประโยค ป.ธ. ๓ ที่ยุติใช้กันอยู่ในปัจจุบัน พบ กิริยาประธานัย ดังต่อไปนี้

ภาค ๕ พบกิริยาประธานัย ๔ แห่ง (หรือ ๖ แห่ง) ได้แก่

- (๑) วทฺฒตวา^๔ (กุกกุฏุมิตตวตตถุ, ๕/๒๗)
- (๒) อาทาย (ตโยชนวตถุ, ๕/๓๙)
- (๓) อาคนตวา ... [สา เทวตา] (โกณชชานตเถรวตถุ, ๕/๔๘)
(ถ้าไม่มีเนื้อความในวงเล็บ ไม่จัดเป็นกิริยาประธานัย)
- (๔) วตวา (โกณชชานตเถรวตถุ, ๕/๕๐)
- (๕) เปเสตวา (อุโปสถกมมวตถุ, ๕/๕๔)
- (๖) จินเตตวา [อล นั] (สุขสามเณรวตถุ, ๕/๘๒)
(ถ้าไม่มีเนื้อความในวงเล็บ ไม่จัดเป็นกิริยาประธานัย)

^๑ เพิ่มหัวข้อ *กิริยาประธานัย* นี้ (ส.ค. ๒๕๖๐), หัวข้อ ๖, ๑๒, ๑๔-๒๖ เพิ่มในครั้งที่ ๖

^๒ เรียก *เหตุกตตา* ในกรณี ตวา ปัจจัย ลงหลังปัจจัยในเหตุกตตวาจาก

^๓ ในที่นี้อธิบายโดยย่อ (ดูรายละเอียดใน *อธิบายวากยสัมพันธ์ เล่ม ๒*, หน้า ๔๑)

^๔ ประธานในประโยคนี้ ไม่เรียกว่า *ปกติกตตา* แต่เรียกว่า *เหตุกตตา* เพราะ ตวา ปัจจัย ลงหลังปัจจัยในเหตุกตตวาจาก (ดู *อธิบายวากยสัมพันธ์ เล่ม ๒*, หน้า ๔๔)

ภาค ๖ ไม่พบกิริยาปธานนัย

ภาค ๗ พบกิริยาปธานนัย ๓ แห่ง ได้แก่

- (๑) ปวิสิตวา (สูกรเปตวตถุ, ๗/๖๗)
- (๒) อคนตวา (สูกรเปตวตถุ, ๗/๖๘)
- (๓) อุปฺปาเทตวา^๑ (กุกกุฏณฺฑชขาทิกาวตถุ, ๗/๙๘)

ภาค ๘ พบกิริยาปธานนัย ๗ แห่ง ดังนี้

- (๑) สุตวา (กปีสมจฉวตถุ, ๘/๑)
- (๒) จวิตวา (อุคฺคเสนเสฏฺฐิจิปฺตวตถุ, ๘/๒๘)
- (๓) อพฺภคฺคนตวา (สมพหุลภิกขวตถุ, ๘/๗๗)
- (๔) คเหตวา (สามเณรวตถุ, ๘/๑๓๘)
- (๕) หุตวา^๒ (๒ แห่ง นับเป็น ๑, โชติกตเถรวตถุ, ๘/๑๖๐)
- (๖) ทิสฺวา (โชติกตเถรวตถุ, ๘/๑๗๒)
- (๗) วตวา (โชติกตเถรวตถุ, ๘/๑๗๒)^๓

---

^๑ ปธานในประโยคนี้ ไม่เรียกว่า ปกติกตฺตา แต่เรียกว่า เหตุกตฺตา เพราะ ตวา ปัจจัย ลงหลังปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจก (ดู อธิบายวากยสัมพันธ์ เล่ม ๒, หน้า ๔๔)

^๒ หุตวา ในที่นี้ แปลว่า เป็นแล้ว ทั้ง ๒ แห่ง

^๓ พระมหาชนะ ธรรมโร แสดงไว้ว่า ขาติตวา (๘/๘๘) และ อารุยห (๘/๑๕๖, ในคาถา) เป็นกิริยาปธานนัย แต่อาจารย์ในปัจจุบันนิยมให้เป็น ปุพฺพกาลกิริยา

๑๕. อิติ ญาปนเหตุกั

ในวรรณกรรมบาลีที่ศึกษาตามหลักสูตรบาลีสนามหลวงนี้ มีกิริยาที่แสดงอาการอย่างหนึ่ง แต่สื่อความหมายให้ทราบอีกอย่างหนึ่ง เช่น กิริยาว่า *ติดนิ้ว* แต่สื่อความหมายว่า *เจ้าจงหนีไป* เป็นต้น

ข้อความมีความหมายอย่างหนึ่งที่ต้องการสื่ออื่น เรียงไว้ภายในเลขใน ซึ่งมี อิติ ศัพท์ เรียงไว้ท้าย มีกิริยาหรือข้อความที่แสดงอาการอย่างหนึ่ง เรียงไว้เลขนอก

เมื่อจะแปลหรือสัมพันธ์ นิยมขึ้น ญาปนเหตุกั มาหลัง อิติ ศัพท์ และแปล อิติ ญาปนเหตุกั ว่า *มีอันให้รู้ว่า... ดังนั้นเป็นเหตุ สัมพันธ์ว่า* อิติ ศัพท์ สรุปลงใน ญาปน- ญาปนเหตุกั กิริยาวิเสสน (ในกิริยา) ขอให้พิจารณาตัวอย่างต่อไปนี้

๑ ตัวอย่าง

เถโร ... “ตว ปมาณั น ชานาสีติ [ญาปนเหตุกั] อจจรรุ ปหริ ฯ

๑ แปล

(อ.พระเถระ) ติดแล้ว ซึ่งนิ้ว *มีอันให้รู้ว่า* อ. เจ้า ย่อมไม่รู้ ซึ่งประมาณ ของเจ้า *ดังนั้นเป็นเหตุ* ฯ

๑ สัมพันธ์

เถโร สยกตตทา ใน ปหริฯ อาชยาตบถ กตตุวจาก ตว สยกตตทา ใน ชานาสี น ศัพท์ ปฎิเสถ ใน ชานาสีฯ อาชยาตบถ กตตุวจาก ตว สามีสมพณฺธ ใน ปมาณฯ อวุตตกมม ใน ชานาสี อิติ ศัพท์ สรุปลง ใน ญาปน- ญาปนเหตุกั กิริยาวิเสสน ใน ปหริ อจจรรุ อวุตตกมม ใน ปหริ ฯ

อิติ ญาปนเหตุกั บทนี้ เป็นบทพิเศษที่ได้เรียงในประโยคภาษาบาลี แต่เวลาแปลต้องเพิ่มเข้ามาเพื่อให้ความชัดเจนดีขึ้น อิติ ศัพท์ นี้เรียงไว้ท้าย

ประโยค สำหรับปิดเลขใน ข้อความในเลขในนั้น สื่อความหมายอีกอย่างหนึ่ง อาจเป็นคำประกาศ คำพูด หรือเป็นคำแสดงอาการให้คนอื่นทราบ ความหมายบางอย่าง เรียงไว้ในเลขใน แต่กิริยาศัพท์หรือข้อความที่อยู่เลขนอก มิได้มีความหมายสื่อถึงข้อความในเลขในนั้นเลย เช่น ข้อความในเลขนอกว่า ดิดนิ้ว ก็มี ความหมายไม่ตรงกับสาส์นที่ต้องการสื่อว่า เจ้าจงหนีไป

แต่ถ้าจะแปลไปตามรูปศัพท์ที่ท่านเรียงไว้ ดิดนิ้วว่า เจ้าจงหนีไป ดังนี้ ก็ขัดกับธรรมชาติ เพราะนิ้วมือจะออกสำเนียงเป็นคำพูดเช่นนั้นไม่ได้ และจะใส่บทว่า วจนเน (ด้วยคำ) เข้ามาว่า ดิดนิ้ว ด้วยคำ ว่า เจ้าจงหนีไป ดังนี้ ก็ไม่ได้ เพราะนิ้วมือมิได้มีถ้อยคำเหมือนสัตว์มีวิญญาณจำพวกมนุษย์ เป็นต้น จะออกเสียงพูดได้อย่างไร^๑

การแสดงกิริยามีการดิดนิ้ว ตีกลอง เป็นต้น ต้องการสื่อความหมายบางอย่างออกมาเป็นข้อความในเลขในมี อิติ ศัพท์คลุมความไว้ ดังนั้น เวลาแปลจึงเติมบทว่า ญาปนเหตุกั เข้ามาหลัง อิติ ศัพท์ แปลว่า มีอันให้รู้ว่า... ดังนี้เป็นเหตุ เช่นว่า ดิดนิ้ว มีอันให้รู้ว่า เจ้าจงหนีไป ดังนี้เป็นเหตุ

อิติ ศัพท์ในที่เช่นนี้ สัมพันธ์ว่า อิติ ศัพท์ สรุปล^๒ ใน ญาปน- และสัมพันธ์ ญาปนเหตุกั นั้นว่า กิริยาวิเสสน (ในกิริยาที่อยู่เลขนอกซึ่งมักเรียงหลัง อิติ ศัพท์)

ประโยคที่นิยมเพิ่ม ญาปนเหตุกั เข้ามาแปลและสัมพันธ์ เท่าที่พบสรุปเป็น ๖ ลักษณะ คือ

๑. ประโยคส่งข่าวสาส์น/ทำการโฆษณา
๒. ประโยคตีกลองร้องป่าว
๓. ประโยคดิดนิ้วมือ/ปรบมือ
๔. ประโยคแผ่นดินไหว

^๑ ลออง ทองเสวต, **หลักสัมพันธ์**, กรุงเทพฯ : เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๕, หน้า ๘๘.

^๒ เสนาะ ผดุงฉัตร, หน้า ๒๘๕ ว่า อาการ ใน ญาปน-

๕. ประโยคสันตிரยะ

๖. ประโยคอื่นๆ

๑. ประโยคส่งข่าวสาส์น/ทำการโฆษณา

ประโยคส่งข่าวสาส์น/ทำการโฆษณานี้ มักมีกริยาว่า “ส่งข่าวไป” “ทำการโฆษณา” ไว้เลขนอก เช่น สาสน์, ปहिณิ, เปเสลสิ, โฆสน์ การเรสิ เท่าที่พบมีดังต่อไปนี้

สาสน์ เปเสลสิ, (สาสน์) เปเสลสิ (สิริมาตถุ, ๕/๙๗ [๒ แห่ง])

(อตตโนปุพพกมมวตถุ, ๗/๘๙)

(จุฬสุภททาวตถุ, ๗/๑๑๓)

(สาสน์) ปहिณิ (สุขสามเณรวตถุ, ๘/๘๙)

สาสน์ ปहिณิ (สิริมาตถุ, ๕/๙๗)

(อุตตรารูปาสิกาวตถุ, ๖/๑๗๐)

(สาสน์) ปहिณีสู (มารธิตาวตถุ, ๖/๖๑)

โฆสน์ การเรสิ (เมณฑกเสฏฐิจิวตถุ, ๗/๓๕)

๒. ประโยคติดกรองร้องปาว

เถรียา จาราปิตาย (ฉพพคคิยภิกขุวตถุ, ๕/๔๕)

เถรียจาราเปสฺ (สุขสามเณรวตถุ, ๕/๘๐)

เถรียจาราเปสิ (สุขสามเณรวตถุ, ๕/๘๐, ๕/๘๒)

(สิริมาตถุ, ๕/๙๗, ๕/๙๘ [๒ แห่ง])

เถรียจาราเปหิ (สิริมาตถุ, ๕/๙๘)

เถรียจาราเปตวา (สิริมาตถุ, ๕/๙๘)

๓. ประโยคติดนิ้วมือ/ปรบมือ

อจฺจรํ ปหริ (ลาขเทวธิตาวตถุ, ๕/๘)

อจฺจรํ ปหริตวา (สุกรเปตวตถุ, ๗/๖๘)

อจฺจรํ ปหริสฺ (สุกรเปตวตถุ, ๗/๗๐)

๔. ประโยคแผ่นดินไหว

แผ่นดินไหวในบางสมัย ในบางถิ่น ผู้คนในท้องถิ่นดินแดนต่างๆ ซึ่งมีความเชื่อ ความเห็น และความรู้ในเรื่องนั้นๆ ไม่เท่ากันและไม่เหมือนกัน ในบางสมัย และบางคน จึงตีความการไหวของแผ่นดินว่า ปฐพีได้ส่งสาส์นบางอย่างมาถึงตน ประโยคบาลีที่เกี่ยวข้องกับแผ่นดินไหว จึงจัดอยู่ในประโยคที่จะต้องขึ้น *ฉวาปนเหตุกัม* มาแปลหรือสัมพันธ์ เช่น

พุทธสาสนนติ... มหาปจวี กัมปิ (สุตมมตเถรวตฺถุ, ๓/๑๖๔)

๕. ประโยคสันศิระษะ

สีสั จาเลสิ, สีเส จาลีเต (ปญจคคทายกพราหมณวตฺถุ, ๘/๖๔)

๖. ประโยคอื่นๆ

แม้กริยาอื่นๆ บางอย่าง ที่ถูกแสดงออกมาแล้ว เพื่อสื่อความให้ทราบโดยนัยบางอย่าง ก็นิยมขึ้น *ฉวาปนเหตุกัม* มาแปล เช่น การเหาะขึ้นไป เพื่อสื่อให้ทราบว่า ตนเป็นพระอรหันต์ และการปิดบาตร สื่อความหมายว่าพอแล้ว เป็นต้น ดังตัวอย่างที่โบราณจารย์แปลและสัมพันธ์ไว้ เช่น

อรหาคี ... อุปปตฺนโนโต นาม นตฺถิ (ยมกปฺปาฎิหาริยวตฺถุ, ๖/๖๙)^๑

เถโร... อลนฺติ หตฺถเณน ปตฺตํ ปิหฺหิ (อุตฺตฺราอุปาสิกาตฺถุ, ๖/๑๖๗)^๒

^๑ ดู เฉลยข้อสอบสนามหลวง ประโยค ป.ธ. ๓ วิชา สัมพันธไทย ปี ๒๕๑๒

^๒ ดู เฉลยข้อสอบสนามหลวง ประโยค ป.ธ. ๓ วิชา แปลมคธเป็นไทย ปี ๒๕๔๓

๑๖. อถ ภาเว สนฺเต

อถ ในภาษาบาลี ใช้ในความหมายหลายอย่าง ในความหมายเหล่านี้ อถ ที่อยู่เลขใน นิยมประกอบให้เป็นประโยคแทรก (ลกฺขณ) ว่า **อถ ภาเว สนฺเต** แปลว่า **อถ ภาเว** ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น **สนฺเต** มีอยู่ โดย อถ ส่องถึงศัพท์ว่า **เอวํ ภาเว** ซึ่งเป็น ลกฺขณ และมี **สนฺเต** เป็น ลกฺขณกิริยา ประโยคเช่นนี้ ในเฉลยข้อสอบสนามหลวง วิชา สัมพันธไทย ปี ๒๕๕๓^๑ ท่านแสดงไว้ ๓ นัย ได้แก่

๑. วิวริย

อถ วิวริย ใน **เอวํ สนฺเต** และให้ **เอวํ** เป็น วิเสสน ของ **ภาเว** ได้รูปเป็น **อถ เอวํ สนฺเต** โดยนัยนี้ จึงสัมพันธ์ว่า **อถ วิวริย** ใน **เอวํ สนฺเต**ฯ **วิวริณ** **เอวํ วิเสสน** ของ **ภาเว**ฯ ลกฺขณ ใน **สนฺเต**ฯ ลกฺขณกิริยา

๒. วิเสสน

อถ วิเสสน ของ **ภาเว** ได้รูปเป็น **อถ ภาเว สนฺเต** โดยนัยนี้ จึงสัมพันธ์ว่า **อถ วิเสสน** ของ **ภาเว**ฯ ลกฺขณ ใน **สนฺเต**ฯ ลกฺขณกิริยา

๓. ลกฺขณ

อถ ลกฺขณ ใน **สนฺเต** ได้รูปเป็น **อถ สนฺเต** โดยนัยนี้ จึงสัมพันธ์ว่า **อถ ลกฺขณ** ใน **สนฺเต**ฯ ลกฺขณกิริยา

---

^๑ สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง และกองพุทธศึกษา สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **ปัญหาและเฉลยประโยคบาลีสนามหลวง ชั้นประโยค ป.ธ. ๓ พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๕๕**, หน้า ๖๕๗.

๑๗. สมนตา ใช้ในอรรถสัตตมีวิภัตติ

สมนตา เป็นนิบาตบอกปริจเฉท แปลโดยพยัญชนะว่า **รอบคอบ** หมายถึง ที่ข้างเคียงซึ่งกำหนดเวียนไปบรรจบถึงกัน ไม่ได้หมายถึง รอบคอบ ที่แปลว่า ถ้วนถี่, ทั่วถึง, สมนตา แปลโดยอรรถ แปลว่า รอบๆ, รอบ, โดยรอบ, ที่โดยรอบ

สมนตา แม้เป็นนิบาตบอกปริจเฉท ซึ่งนิบาตชุดนี้ เรียกสัมพันธ์ว่า *ปริจเฉทนต์ถ* บ้าง, *กิริยาวิเสสน* บ้าง, *วิเสสน* บ้าง แต่ สมนตา ไม่ได้ใช้ในอรรถดังกล่าวนั้นเลย จึงเป็นข้อที่ควรจำและระวังเป็นพิเศษ ที่จริง **สมนตา** ใช้ในอรรถแห่งสัตตมีวิภัตติ^๑ จึงเรียกสัมพันธ์ว่า **อาธาร**

สมนตา ที่ใช้ในอรรถสัตตมีวิภัตติ เรียกสัมพันธ์ว่า *อาธาร* นี้ เท่าที่ค้นพบในธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๕-๘ มีจำนวน ๕ แห่ง ใน ๓ ภาค ได้แก่

ภาค ๕ พบ ๓ แห่ง ได้แก่

สมนตา อาธาร ใน สนนิปาเตตวา (ตโยชนวตถุ, ๕/๓๗)

สมนตา อาธาร ใน คณหีสสุ (สุขสามเณรวตถุ, ๕/๘๘, ๙๐)

ภาค ๖ พบ ๑ แห่ง ได้แก่

สมนตา อาธาร ใน ทสเสตวา (ยมกปปาฎิหาริยวตถุ, ๖/๗๘)

ภาค ๗ พบ ๑ แห่ง ได้แก่

สมนตา อาธาร ใน จรีสุ (สุกรเปตวตถุ, ๗/๖๖)

ภาค ๘ (ไม่พบ สมนตา)

อาจารย์ในปัจจุบัน นิยมสัมพันธ์ สมนตา ในอรรถสัตตมีวิภัตติ ว่า อาธาร แต่บางมติ^๒ ว่า สมนตา เป็นนิบาตลงในอรรถตติยาวิภัตติ ท่านมักเรียกเป็น *ตติยาวิเสสน*, บางครั้งเรียกเป็น *กรรม* ก็มี (มตินี้ ไม่นิยมแล้ว)

^๑ พระคันธสารากิจวงศ์, *ปทรูปสิทธิบัญญัติ เล่ม ๑*, กรุงเทพฯ : ไทยรายวันการพิมพ์, หน้า ๘๙๑-๘๙๒.

^๒ อธิบายวากยสัมพันธ์ เล่ม ๒, หน้า ๑๒๐.

๑๘. โต ปัจจัย ใช้ในอรรถเหตุ

โต ปัจจัยเป็นเครื่องหมายได้หลายวิภัติ แต่ในหลักสูตรบาลี ไวยากรณ์ที่ศึกษากันนี้ แสดง โต ปัจจัยไว้ว่า ลงในอรรถแห่งตติยาและ ปัญจมีวิภัติ^๑ ฉะนั้น ในบางแห่งจึงแปล โต ปัจจัยนั้น ว่า เพราะ หรือ เหตุ เรียกสัมพันธ์ว่า เหตุ เท่าที่พบ มีดังนี้

ภาค ๕ พบ ๑ แห่ง ได้แก่

- ๑) ปุณณสส หิ อัจจโย วุฑฺฒิ อิธโลกปรโลกสุขาวหนโต สุโขติ
สัมพันธ์ว่า อิธโลกปรโลกสุขาวหนโต เหตุ ใน สุโข
(ลาขเทวธิตาวตฺถ, ๕/๙)

ภาค ๖ พบ ๒ แห่ง ได้แก่

- ๒) รากาทิกกิเลสชาตํ ปุณ อสมฺมาจรณโต นาวชียติ
สัมพันธ์ว่า อสมฺมาจรณโต เหตุ ใน อวชียติ
(มารธิตาวตฺถ, ๖/๖๕)
- ๓) เกนจิ ปุคฺคเลน ... น สกกา ปริยนฺตรหิตโตติ
สัมพันธ์ว่า ปริยนฺตรหิตโต เหตุ ใน สกกา
(กสฺสปทสพลสส สุวณฺณเจตียวตฺถ, ๖/๑๑๗)

ภาค ๘ พบ ๑ แห่ง ได้แก่

- ๔) ตโต ปาโมชฺชพหุโล ทุกฺขสฺสนนฺตํ กริสฺสสีติ
สัมพันธ์ว่า ตโต เหตุ ใน กริสฺสสี
(สมพหุลภิกฺขวตฺถ, ๘/๗๓) [ตโต ใช้ในอรรถเหตุ=ตสมา]

^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์
วจีวิภาค ภาคที่ ๒ นาม และอภัยยศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔๘, กรุงเทพฯ : มหามกุฏราช-
วิทยาลัย, ๒๕๔๗.

๑๙. โต้ ปัจจัย ใช้ในอรรถกาลสัตตมีย์

ความจริง โต้ ปัจจัย เป็นเครื่องหมายได้หลายวิภัตติ คือเป็นเครื่องหมายได้ ๕ วิภัตติ ได้แก่ ปฐมวิภัตติ ตติยวิภัตติ ปัญจมีวิภัตติ ฌฎฐีวิภัตติ และสัตตมีย์วิภัตติ^๑ ฉะนั้น ในที่บางแห่ง ท่านจึงใช้ โต้ ปัจจัยในอรรถสัตตมีย์ ใช้เป็นกาลสัตตมีย์ ไม่ต้องโยคนาม แปลว่า ในภายหลัง เรียกสัมพันธ์ว่า กาลสัตตมีย์ เช่น

ภาค ๕ พบ ๑ แห่ง ได้แก่

๑. ตโต มชฌิมยามะ ... นาสกฺขิ (จูเพกสาฎกาวตฺถุ, ๕/๒)
สัมพันธ์ว่า ตโต กาลสัตตมีย์ ใน อสกฺขิ

ภาค ๖ พบ ๕ แห่ง ได้แก่

๒. ตโต เอกา...ลคฺคิ (ยมกปปาฎิหาริยวตฺถุ, ๖/๖๗)
๓. ตโต นาฎปุตฺโต...อุกฺขิปี (ยมกปปาฎิหาริยวตฺถุ, ๖/๖๘)
๔. ตโต ตถาคโตะ...อภาสี (กสฺสปทสพฺลสฺส-เจติยวตฺถุ, ๖/๑๑๕-๖)
๕. ตโต ภินฺนลทฺธิกาณฺ...ชาโต (กสฺสปทสพฺลสฺส-เจติยวตฺถุ, ๖/๑๑๗)
๖. ตโต สากิยา...นิกฺขมึสุ (ฉาตกาณฺ กุลหฺวูปสมนวตฺถุ, ๖/๑๒๐)

ภาค ๗ พบ ๓ แห่ง ได้แก่

๗. ตโต อเนกวิธึ...กโรติ (อณฺยตรพฺราหฺมณวตฺถุ, ๗/๘)
๘. ตโต ติตฺติยา...วทีสุ (สุนฺทรีปริพฺพาชิกาวตฺถุ, ๗/๑๒๐)
๙. ตโต ติตฺติยา...อาโรเจสุ (สุนฺทรีปริพฺพาชิกาวตฺถุ, ๗/๑๒๐-๑)

ภาค ๘ พบ ๒ แห่ง ได้แก่

๑๐. ตโต นิพฺพานเมหิสี (สมพฺหุลภิกฺขวตฺถุ, ๘/๗๒)
๑๑. ตโต อปรภาเค...เมหิสี (สมพฺหุลภิกฺขวตฺถุ, ๘/๗๔)

^๑ สัทพนิตีสุตตมาลา, สุตฺร ๔๙๓, ๔๙๖.

๒๐. วิเสสลาภี

วิเสสลาภี เป็นชื่อของนามศัพท์ซึ่งทำหน้าที่ขยายนามศัพท์ให้ชัดเจน และให้ความหมายจำเพาะเจาะจง โดยมีนามศัพท์อย่างน้อย ๒ บท ได้แก่

บทหนึ่งมีความหมายกว้าง เช่น คำว่า **กณฺฏโก** แปลว่า **ไม่มีหนาม** อาจหมายถึงไม้ที่มีหนามทุกๆ ไป ไม่ระบุชื่อ บทหนึ่งมีความหมายแคบ มุ่งให้ความหมายจำเพาะเจาะจง เช่น คำว่า **เวฬุ** แปลว่า **ไม้ไผ่**

เมื่อกล่าวถึงไม้ไผ่ ก็ห้ามไม่มีหนามชนิดอื่นๆ ไว้ แล้วให้ความหมาย เฉพาะไม้ไผ่เท่านั้น คำว่า **เวฬุ** ในที่นี้จึงเป็นบทนามที่อธิบาย **กณฺฏโก** ให้ความหมายเจาะจงชัดเจนขึ้น

เรียกบทนามนามที่มีความหมายแคบและให้ความหมายเจาะจง ชัดเจนในลักษณะนี้ว่า **วิเสสลาภี** มีคำแปลว่า **คือ** ถ้ามีวิเสสลาภีหลายบท ให้แปลว่า **คือ** ทุกบท^๑ สัมพันธ์ว่า วิเสสลาภี ใช้คำเชื่อมว่า “ของ” เช่น

ตัวอย่าง : **เวฬุ กณฺฏโก**

แปล : อ. ไม่มีหนาม **คือ** อ. ไม้ไผ่

สัมพันธ์ : **เวฬุ** วิเสสลาภี ของ **กณฺฏโก** ฤ ลิงคตถ

พึงกำหนดไว้ว่า บทที่มีความหมายกว้างซึ่งนิยมเป็นประธานใน ประโยคนี้กับบทวิเสสลาภี ต้องมี**วจนะและวิภัตติเสมอกัน** แต่เนื่องจาก ทั้งบทที่มีความหมายกว้างและบทวิเสสลาภีเป็นนามนาม ซึ่งต้องมีลิงค์เป็น ของตน ฉะนั้น บทที่มีความหมายกว้างและวิเสสลาภีจึงอาจมี **ลิงค์ต่างกันได้ และบุรุษก็อาจต่างกันได้ด้วย**

^๑ เสนาะ ผดุงฉัตร, **คู่มือ วิชาสัมพันธไทย ประโยค ป.ธ. ๓**, กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๓๙, หน้า ๒๑๑.

วิเสสลาภี มีปรากฏในหนังสืออัมมปัทฏฐกถาหลายแห่งประมวลมา
แสดงไว้ ดังต่อไปนี้

ภาค ๕ พบวิเสสลาภี ๓ แห่ง ดังนี้

๑-๒) โก เอโส (๕/๑๑, ๑๒) เอโส วิเสสน ของ ปุคฺคโลฯ ถึงคต
โก *วิเสสลาภี* ของ ปุคฺคโล

๓) อรหา วา อนาคามี วา ทกฺขิณฺณโย (๕/๘๕) อรหา และอนาคามี
วิเสสลาภี ของ ทกฺขิณฺณโย

ภาค ๖ พบวิเสสลาภี ๑๖ แห่ง ดังนี้

๑) นิโครธเมว เสเวยฺย น สาขมฺปสํวเส (๖/๑๕) [ขึ้นประธานว่า
ตฺวํ วา อณฺโณ มิโค วา มิโค...เสเวยฺย, ...อุปสํวเส], มิโค สยกตฺตา ใน
เสเวยฺย และ อุปสํวเส เสเวยฺย และ อุปสํวเส อาชยาตบฺท กตฺตฺวาจก
ตฺวํ กิํติ มิโค กิํติ *วิเสสลาภี* ของ มิโค อณฺโณ วิเสสน ของ มิโค วา
ศัพฺท ปทฺวิกปฺปตฺถ เข้ากับ ตฺวํ และ อณฺโณ มิโค นิโครธํ อวฺตุตฺตกมฺม
ใน เสเวยฺย เอว ศัพฺท อวฺธารณฺ เข้ากับ นิโครธํ น ศัพฺท ปฏฺิเสธ ใน
อุปสํวเส สาขํ อวฺตุตฺตกมฺม ใน อุปสํวเส ฯ *ข้อสังเกต* : เฉพาะในตัวอย่างนี้
ตฺวํ จัดเป็นวิเสสลาภีที่มีบุรุษต่างกับ มิโค, ส่วนในตัวอย่างอื่นๆ นอกจากนี้
บพวิเสสลาภีมีบุรุษตรงกัน

๒) โก ทิ นาโถ ปโร สฺยฺยา (๖/๑๕) โก *วิเสสลาภี* ของ ปุคฺคโล

๓) ปโร โก นาม กสฺส ปตฺติฎฺฐา สฺยฺยา (๖/๑๕) โก *วิเสสลาภี* ของ
ปุคฺคโล

๔) อณฺณตฺรํ โกสลฺราชา นํ วา อนาถปฺปนฺทิกํ วา วิสาขํ วา มหา-
อุปาสิกํ (๖/๔๘) โกสลฺราชา นํ กิํติ อนาถปฺปนฺทิกํ กิํติ มหาอุปาสิกํ กิํติ
วิเสสลาภี ของ อณฺณตฺรํ อุปฺภูจกํ

๕) ฉนนํ วรรณานํ नीलानं पीतकानं लोहितकानं ओहातानं मण्येष्णुजानं
 ปภัสสรานํ (๖/๘๐) नीलानं ก็ดี पीतकानं ก็ดี लोहितकानं ก็ดี ओहातानं ก็ดี
 มण्येष्णุจानं ก็ดี ปภัสสรานํ ก็ดี *วิเสสลาภี* ของ ฉนนํ วรรณานํ

๖) ขนตี ปรมํ ตโป तीติक्षा (๖/๑๐๑) तीติक्षा *วิเสสลาภี* ของ ขนตี

๗) โย ज कण्णो जे वा पपपचित् वा (๖/๑๑๐) कण्णो जे ก็ดี पपपचित्
 ก็ดี *วิเสสลาภี* ของ โย ปุคฺคโล

๘) สพพตถ ปจจุนตเทเส वा नीजुले वा (๖/๑๑๒) ปจจุนตเทเส
 ก็ดี नीजुले ก็ดี *วิเสสลาภี* ของ สพพตถ จานะ

๙) ปุซารहे पुष्यते पुठे यथिज सारगे (๖/๑๑๖) पुठे ก็ดี सारगे
 ก็ดี *วิเสสลาภี* ของ ปุซารहे ปุคฺคเล ยथิ ศัพท์ อปรนัย จ สองศัพท์
 ปทสมุจจยตถ เข้ากับ पुठे และ สारगे

๑๐) पुठेति सममासपुठे (๖/๑๑๖) सममासपुठे *วิเสสลาภี*
 ของ ปุซารहे ปุคฺคเล

๑๑) เกนจิ ปุคฺคเลน มาเนน वा (๖/๑๑๖) ปุคฺคเลน ก็ดี มาเนน
 ก็ดี *วิเสสลาภี* ของ เกนจิ

๑๒) ปุคฺคเลนาติ เตन पुरहमाथिना (๖/๑๑๗) ปุคฺคเลน สรูป ใน
 อิติ ๆ ศัพท์ สยญาโชตก เข้ากับ ปุคฺคเลน เตน ก็ดี पुरहमाथिना ก็ดี วิเสสน
 ของ ปุคฺคเลนๆ *วิเสสลาภี* ของ เกนจิ ฯ

๑๓) มาเนนาติ तिวิเชन มาเนน तीरेण चारणेन पूरेण वा
 (๖/๑๑๗) มาเนน สรูป ใน อิติ ๆ ศัพท์ สยญาโชตก เข้ากับ มาเนน तिวิเชน
 วิเสสน ของ มาเนน तीरेण ก็ดี चारणेन ก็ดี पूरेण ก็ดี *วิเสสลาภี* ของ
 มาเนน वा สามศัพท์ ปทวิกปฺตถ เข้ากับ तीरेण चारणेन และ पूरेण ฯ

๑๔) เกนจิ ปุคฺคเลน (๖/๑๑๗) ปุคฺคเลน *วิเสสลาภี* ของ เกนจิ

๑๕) เตสํ อภิขมา กายคนฺโถ ปหียติ (๖/๑๔๐) อภิขมา *วิเสสลาภี*
 ของ กายคนฺโถ

๑๖) เตสั พยาปาโท กายคนโถ ปหียติ (๖/๑๔๑) พยาปาโท
วิเสสลาภี ของ กายคนโถ

จากตัวอย่างที่นำมาแสดงนี้ พึงสังเกตว่า บทที่มีความหมายกว้าง
กับบทวิเสสลาภี ไม่จำเป็นต้องเป็นประธานก็ได้

ภาค ๗ พบวิเสสลาภี ๑ แห่ง คือ

๑) ธนธณณาภิโก เจว สตตวิธอริยธนสงขาโต จ พุวิธ โภโค
(๗/๑๑๑) ธนธณณาภิโก โภโค และ สตตวิธอริยธนสงขาโต โภโค *วิเสสลาภี*
ของ พุวิธ โภโค

ภาค ๘ พบวิเสสลาภี ๗ แห่ง ดังนี้

๑) ฌมจจริยั พรหมจจริยั เอตทาหุ วสุตตมนติ (๘/๕) ฌมจจริยั กัตี
พรหมจจริยั กัตี *วิเสสลาภี* ของ เอตั จรียาหุวัญ

๒) ตณหกขโย ปน ตณหาย ขยนเต อุปปนัน อรหตตัม (๘/๔๑)
อรหตตัม *วิเสสลาภี* ของ ตณหกขโย

๓) อินทริยคตติ สนตฺถุจิจิ ปาฏิโมกฺเข จ สัวโร (๘/๗๒) อินทริยคตติ
กัตี สนตฺถุจิจิ กัตี สัวโร กัตี *วิเสสลาภี* ของ อัย ฌมโม

๔-๕) สีลปิ อจาโร วตตปปฏิวตตปิ อจาโร (๘/๗๖) อจาโร
วิเสสลาภี ของ สีล, อจาโร *วิเสสลาภี* ของ วตตปปฏิวตตัม

๖) โก หิ นาโถ ปโร ภาเวย (๘/๘๒) โก *วิเสสลาภี* ของ ปโร ปุคฺคโถ

๗) อสัสมุจิจิ คหฺภูเจหิ อนาคาเรหิ จุภยั (๘/๑๓๓) คหฺภูเจหิ กัตี
อนาคาเรหิ กัตี *วิเสสลาภี* ของ อุภยั ขเนหิ จ ศัพท์ ปทวิกปฺปตฺถ เข้ากับ
คหฺภูเจหิ และ อนาคาเรหิ อุภยั วิเสสนวจนวิมตฺติวิปลาส ของ ขเนหิ

๒๑. สมปทาน ที่เข้ากับนาม

จุดตัดวิภัติ ที่แปลว่า *แก่, เพื่อ, ต่อ* เรียกสัมพันธ์ว่า *สมปทาน* โดยทั่วไปสัมพันธ์เข้ากับกิริยา บางอาจารย์จึงถือเป็นหลักว่า “สมปทานสัมพันธ์เข้ากับกิริยาอย่างเดียว” ความจริง สมปทาน สัมพันธ์เข้ากับนามก็ได้ เช่น *กฉินสฺส ทุสฺสํ* ผ้าเพื่อถนอม กฉินสฺส สมปทาน ใน *ทุสฺสํ*^๑ และมีตัวอย่างมากมาย ในที่นี้ค้นหามาแสดงเฉพาะเท่าที่ปรากฏในอัมมปทัฏฐกถา ภาค ๕ ก็พอ เช่น

๑) พุทฺธสาสนสฺเสว เต อนุจฉวิกา (๕/๓) พุทฺธสาสนสฺส สมปทาน ใน อนุจฉวิกา

๒) กิณฑเต สมณเณ โคตเมน (๕/๑๑) เต สมปทาน ใน ปโยชน^๒

๓) ยาคูอาทินํ อตถาย (๕/๑๖-๑๗) ยาคูอาทินํ วิเสสน ของ วตถุณฺญํ สมปทาน ใน อตถาย, จุดตัดวิภัติที่สัมพันธ์เข้ากับ อตถาย ยังพบอีกมาก เฉพาะในภาค ๕ นี้พบไม่น้อยกว่า ๙ แห่ง ได้แก่ ๕/๑๗, ๕/๒๐ พบ ๒ แห่ง, ๕/๓๖, ๕/๓๘, ๕/๖๘, ๕/๘๓, ๕/๑๑๔ พบ ๒ แห่ง, ๕/๑๑๖

๔) อตตโน ปิโหนเก (๕/๑๗) อตตโน สมปทาน ใน ปิโหนเก

๕) อตตโน อาคมนํ (๕/๒๓) อตตโน สมปทาน ใน อาคมนํ

๖) อิทานิ เม ปุนปิ อภิมุโข ชาโต (๕/๒๙) เม สมปทาน ใน อภิมุโข

๗) ปุนปิ เม สมมุขีภาวํ อากโตสิ (๕/๒๙) เม สมปทาน ใน สมมุขี-, สตถุ สมมุขีภาวํ (๕/๑๐๒) สตถุ สมปทาน ใน สมมุขี-

๘) อตตโน ปฏิปกขภูตํ (๕/๔๕) อตตโน สมปทาน ใน ปฏิปกข-

๙) อกาโล อาวุโส อิมสฺส ปญฺหสฺส พยากรณาย (๕/๕๕) พยากรณาย สมปทาน ใน อกาโล

^๑ บุญสืบ อินสาร, *เทคนิคการสัมพันธ์ไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, นนทบุรี: เจริญผล, ๒๕๔๘, หน้า ๒.

^๒ มีหลายมติ ดู ก็ *ปโยชน* [ในประโยค ก็ เม ฆราวาเสณ]

๑๐) ตาตา อคฺคิอาทินี อสาธารณ (๕/๕๖) อคฺคิอาทินี วิเสสน ของ
อุปททวาน์ๆ สมฺปทาน ใน อสาธารณ

๑๑) อตฺตโน อนนุรูปี มรณิ (๕/๖๑) อตฺตโน สมฺปทาน ใน อนนุรูปี,
อตฺตภาวสฺส อนนุรูปี (๕/๖๑) อตฺตภาวสฺส สมฺปทาน ใน อนนุรูปี

๑๒) ทสฺสนตฺถิ สตฺตาหิ อปฺปาหารตฺยา (๕/๗๒) ทสฺสนตฺถิ สมฺปทาน
ใน อปฺปาหาร-

๑๓) พุทฺธสาสนสฺเสว เต อนุจฺฉวิกา (๕/๓) พุทฺธสาสนสฺส สมฺปทาน
ใน อนุจฺฉวิกา, อสฺสปี เต นานุจฺฉวิกิโก (๕/๗๔) เต สมฺปทาน ใน อนุจฺฉวิกิโก,
ตาด รัถปี เต นานุจฺฉวิกิโก (๕/๗๔) เต สมฺปทาน ใน อนุจฺฉวิกิโก

๑๔) คามิกมฺนุสฺโส อตฺตโน ปริพฺพยาหฺรณตฺถิ (๕/๘๐) อตฺตโน สมฺปทาน
ใน ปริพฺพยาหฺรณตฺถิ

๑๕) กสฺสจฺจิ ทุกฺขนนาม น ภูตฺปุพฺพิ (๕/๘๖) กสฺสจฺจิ สมฺปทาน ใน ภูต-

๑๖) ตสฺสา ฐมฺมเทสฺนา สปฺปายาติ (๕/๑๐๔) ตสฺสา วิเสสน ของ
รูปนฺนทายๆ สมฺปทาน ใน สปฺปายา, รูปเนวสฺสา รูปมฺทนิมฺมทน์ สปฺปายนฺติ
(๕/๑๐๔) ตสฺสา วิเสสน ของ รูปนฺนทายๆ สมฺปทาน ใน สปฺปายั, ตสฺสา
...สปฺปายวเสน (๕/๑๐๖) ตสฺสา วิเสสน ของ รูปนฺนทายๆ สมฺปทาน ใน
สปฺปาย-

๑๗) ติณฺณิ ... วิปฺสฺสนาปริวาสตฺถาย (๕/๑๐๖) ติณฺณิ วิเสสน ของ
มคฺคผลาน์ๆ สมฺปทาน ใน วิปฺสฺสนาปริวาส-

ส่วนในธัมมปทฺฐกฺกา ภาค ๖ พบ สมฺปทาน ที่สัมพันธ์เข้ากัน
นามศัพท์ ไม่ต่ำกว่า ๔๐ แห่ง ส่วนภาคอื่นๆ ยังไม่มีความจำเป็นต้องค้นหา
เพราะตัวอย่างมีมากแล้ว บัณฑิตพึงค้นหาเองเถิด

๒๒. กินติ ศัพท์ ปุจฉนตล

กินติ ศัพท์ เป็นนิบาตบอกคำถาม เรียกสัมพันธ์ว่า **ปุจฉนตล** สัมพันธ์ปล่อย คือไม่เข้าสัมพันธ์กับศัพท์อื่น ศัพท์นี้ ปรากฏในหนังสือเรียนชั้นประโยค ๓ ไม่มากนัก เมื่อพบเจอศัพท์นี้ ก็ทำให้เกิดความไม่แน่ใจแก่ผู้พบ คืออาจทำให้เข้าใจว่า กินติ ตัดบทเป็น กิ-อิตี หรือไม่ แต่ที่จริง ท่านใช้ กินติ เป็นศัพท์เดี่ยว คือไม่ตัดบท

ในหนังสือ อธิบายวากยสัมพันธ์ เล่ม ๒ ที่จัดพิมพ์โดยมหามกุฏราชวิทยาลัย ท่านประมวลชื่อเรียก กินติ จากคัมภีร์ต่างๆ ไว้หลายชื่อ ได้แก่ *ปัสสาปุจฉา, ปริกปปุจฉา, ปุจฉากาโร* ซึ่งล้วนแต่เป็นชื่อที่เกี่ยวข้องกับคำถาม (ปุจฉา) แต่อาจมุ่งถามต่างๆ กัน และสุดท้ายท่านจึงสรุปว่า “ถึงจะถามด้วยมุ่งอะไร ก็คงเป็นคำถาม ฉะนั้น พึงเรียกตามแบบแต่อย่างเดียวว่า *ปุจฉนตล*” ในปัจจุบันก็ควรเรียก กินติ ว่า ปุจฉนตล อยู่นั่นเอง

ส่วนในปทฐปฐิติ ท่านจัด กินติ อยู่ในประเภทนิบาต และว่า กินติ ลงในอรรถตติยา ซึ่งสอดคล้องกับอรรถกถาโมรณปุรณิ (๓/๑๘๙) ที่อธิบายว่า กินติ มีความหมายว่า เคน การเอน (แปลว่า เพราะเหตุไร) ถ้าถือตามมตินี้ ก็เรียกสัมพันธ์ว่า *เหตุ* แต่มตินี้ ไม่เป็นที่นิยมของอาจารย์ในปัจจุบัน

กินติ ศัพท์ ปรากฏใน ธรรมปัทมฐกถา ภาคที่ ๕-๘ เท่าที่ค้นพบ มีเพียง ๕ แห่ง คือในภาค ๖ จำนวน ๓ แห่ง ในภาค ๘ จำนวน ๒ แห่ง ดังต่อไปนี้

ภาค ๖ พบ ๓ แห่ง :

๑. กินติ วตฺวา เทสีติ (๖/๑๐๙)
๒. สุขโตปิ อิมิ ปเทสํ กินติ มณฺณสิ พุราหมณาติ อาห (๖/๑๑๕)
๓. กินติ วตฺวา คหิตนฺติ ปุฏฺฐา (๖/๑๖๙)

ภาค ๘ พบ ๒ แห่ง :

๑. กินติ วตฺวาติ (๘/๑๒๖)
๒. กินติ กตฺวา ขมาเปมิ ฆนฺเตติ (๘/๑๗๘)

๒๓. สกกา^๑

สกกา จัดเป็นอภัยยศัพท^๑ ที่จัดเป็นอภัยยศัพท เพราะไม่ต้องแจกวิภัติ คงรูปอยู่อย่างเดิม ไม่ว่า สกกา จะไปอยู่ในตำแหน่งและทำหน้าที่อะไรในประโยค ก็คงเป็น สกกา อยู่นั่นเอง ฉะนั้น ท่านจึงจัด สกกา เป็นอภัยยศัพท ใช้ได้ทุกลิงค์ ทุกวจนะ

สกกา เป็นอภัยยศัพทก็จริง แต่ในทางปฏิบัติท่านใช้เป็นกิริยาและเป็นเสมือนนามศัพท ที่เป็นกิริยานั้น ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ในประโยคกัมมวาก และภาววาก ส่วนที่เป็นเสมือนนามศัพทนั้น ใช้เป็นประธาน และเป็นวิภัติกัตตา^๒ ในแต่ละอย่างนั้น มีข้อสังเกตดังตารางต่อไปนี้

ที่	สกกา	ประธาน	คุมพากย์	วินิจฉัย
๑	✓	x	x	สกกา คุมพากย์ เป็นภาววาก
๒	✓	✓	x	สกกา คุมพากย์ เป็นกัมมวาก
๓	✓	✓	✓	สกกา เป็นวิภัติกัตตา
๔	✓	x	✓	สกกา เป็นประธาน (สยกตตา)

จากตารางนี้ พึงสังเกตว่า ประโยค สกกา บางแห่งมีประธาน แต่ไม่มีคุมพากย์ เป็นต้น ขอให้พิจารณาประโยคตัวอย่างต่อไปนี้

๑. วิหาริ กาคู น สกกา ฯ [ไม่มีประธาน ไม่มีคุมพากย์]
๒. วิหาโร กาคู น สกกา ฯ [มีประธาน ไม่มีคุมพากย์]
๓. วิหาโร กาคู น สกกา โหติ ฯ [มีประธาน มีคุมพากย์]
๔. วิหาริ กาคู น สกกา โหติ ฯ [ไม่มีประธาน มีคุมพากย์]

^๑ เฉพาะหัวข้อนี้ เขียนที่สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม บนเขาสำโรงดงยาง ต. หนองแหน อ. พนมสารคาม จ. ฉะเชิงเทรา เริ่ม ๕ เมษายน ๒๕๖๑

^๒ ปทรูปสัทธิ (อธิบายสูตร ๒๘๒) ว่า สกกา เป็นนิบาต ใช้ในอรรถปฐมาวิภัติ (อตฺถิ สกกา ลพฺภา อิจฺเจเต ปจฺมายิ)

๑. สกกา คุมพากย์ เป็นภาววาจก

ในประโยค สกกา ไม่มีประธานและไม่มีกิริยาคุมพากย์ นิยมให้ สกกา เป็นกิริยาคุมพากย์ เป็นประโยคภาววาจก ไม่ต้องขึ้นประธาน สกกา นั้นเรียกสัมพันธ์ว่า *กิริยาบท ภาววาจก* เช่น

ตัวอย่างที่ ๑

บาลี : (เคนจิ) วิหาริ กาคู น **สกกา** ฯ

แปล : (อันใครๆ) ไม่อาจ เพื่ออันกระทำ ซึ่งวิหาร ฯ

สัมพันธ์: เคนจิ อนภิตกตตตา ใน สกกา น ศัพท์ ปฏิเสธ ใน **สกกาๆ กิริยาบท ภาววาจก** วิหาริ อวุตตกมม ใน กาคูๆ ตุมตตสมปทาน ใน สกกา

อธิบาย : จากตัวอย่างนี้ นักเรียนพึงสังเกตว่า ไม่มีประธานในประโยค ทั้งไม่มีกิริยาคุมพากย์ประเภท หุ ธาตุ ฐ ธาตุ ฉะนั้น จึงให้ สกกา เป็นกิริยาคุมพากย์ และเป็นประโยคภาววาจก เป็นธรรมดาว่า ในประโยคภาววาจก ไม่มีประธาน จึงไม่มีสำเนียงแปลว่า อ. มีแต่สำเนียงแปลแห่งตติยวิภัติว่า อัน และให้แปล อัน ขึ้นก่อน ส่วน ตู ปัจจัย ให้แปลว่า เพื่ออัน

ตัวอย่างที่ ๒

บาลี : น **สกกา** กิลิฏฐคตเตน กเถตุ ฯ (๕/๖๘)

แปล : (อันเรา) ผู้มีตัวอันเศร้าหมองแล้ว ไม่อาจ เพื่ออันบอก ฯ

สัมพันธ์: มยา อนภิตกตตตา ใน สกกา น ศัพท์ ปฏิเสธ ใน **สกกาๆ กิริยาบท ภาววาจก** กิลิฏฐคตเตน วิเสสน ของ มยา กเถตุ ตุมตตสมปทาน ใน สกกา

๒. สกกา คุมพากย์ เป็นกัมมวาทก

ในประโยค สกกา ถ้ามีบทที่ประกอบด้วยปฐมาวิภัตติ แต่ไม่มีกิริยา คุมพากย์ นิยมให้บทที่ประกอบด้วยปฐมาวิภัตติเป็นประธาน และ สกกา เป็นกิริยาคุมพากย์ เป็นประโยคกัมมวาทก บทที่เป็นประธานนั้น เรียก สัมพันธ์ว่า *วุตตกम्म* และ สกกา นั้นเรียกสัมพันธ์ว่า *กิริยาบท กम्मวาทก* เช่น

ตัวอย่างที่ ๓

- บาลี : (เคนจิ) **วิหาโร** กาทุ น **สกกา** ฯ
- แปล : อ. วิหาร (อันใครๆ) ไม่อาจ เพื่ออันกระทำ ฯ
- สัมพันธ์: **วิหาโร วุตตกम्म** ใน สกกา น ศัพท์ ปฏิเสธ ใน สกกา เคนจิ อนภิหิตกตตา ใน **สกกาฯ กิริยาบท กम्मวาทก** กาทุ ตุมตถสมปทาน ใน สกกา
- อธิบาย : ในตัวอย่างนี้ วิหาโร ลง สี ปฐมาวิภัตติ จัดเป็นประธาน ในประโยค แต่ไม่มีกิริยาคุมพากย์ประเภท หุ ธาตุ ภู ธาตุ เป็นต้น จึงให้ สกกา เป็นกิริยาคุมพากย์

ตัวอย่างที่ ๔

- บาลี : เยน ญาณน **สกกา** โส ทฎฺฐึ ฯ (๕/๑๑๖)
- แปล : (อ. นายช่างคือค้นหา) นั้น (อันเรา) อาจ เพื่ออันเห็น ด้วยญาณ ไต ฯ
- สัมพันธ์: โส วิเสสน ของ **ตณฺหาเวทฎฺฐึฯ วุตตกम्म** ใน **สกกาฯ กิริยาบท กम्मวาทก** มยา อนภิหิตกตตา ใน สกกา เยน วิเสสน ของ ญาณนฯ กรณ ใน ทฎฺฐึฯ ตุมตถสมปทาน ใน สกกา

การใช้ สกกา เป็นกิริยาคุมพากย์ในประโยคกัมมวาจกนี้ มีข้อควรจำว่า ประธานในประโยคนั้นต้องเป็นปฐมบุรุษ คือต้องเป็นนามทั่วไปเท่านั้น เช่น บุริโส...สกกา, บุริสา...สกกา ไม่นิยมใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ของมัธยมบุรุษ และอุตตมบุรุษ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ไม่ใช่ สกกา คุมพากย์ อหิ, มยิ, ตวิ, ตุมเห

ฉะนั้น ถ้า สกกา มาคู่กับ อหิ, มยิ, ตวิ, ตุมเห ต้องสัมพันธ์ สกกา เป็น วิกติกัตตา เท่านั้น ดังจะอธิบายต่อไป

๓. สกกา เป็นวิกติกัตตา

ในประโยค สกกา มีประธาน มีกิริยาคุมพากย์ ส่วนใหญ่เป็นกิริยาที่สำเร็จมาจาก หุ ธาตุ ภู ธาตุ นิยมให้ สกกา เป็นวิกติกัตตา เรียกสัมพันธ์ว่า วิกติกัตตา ภายนอกเป็นประโยคกัตตุวาจก ภายในเป็นกัมมวาจก (เรียกอย่างไม่เป็นทางการว่า กัต.นอก กัม.ใน)

ตัวอย่างที่ ๕

บาลี : (เกนจิ) วิหาโร กาคู น สกกา โหติ ฯ

แปล : อ. วิหาร เป็นวิหาร (อันใครๆ) ไม่อาจ เพื่ออันกระทำ ฯ

สัมพันธ์: วิหาโร สยกตฺตา ใน โหติฯ อาขยาตบพ กตตุวาจก (เกนจิ อนภิตกตตฺตา ใน สกกา) กาคูฯ ตุมตฺถสมฺปทาน ใน สกกา น ศัพท์ ปฏฺิเสธ ใน สกกาฯ วิกติกตฺตา ใน โหติ

อธิบาย : ตัวอย่างนี้ มีโครงสร้างประโยค คล้ายกับตัวอย่างที่ ๓ แปลกแต่เพิ่ม โหติ เข้ามา และให้ โหติ เป็นกิริยาคุมพากย์ ฉะนั้น จึงสัมพันธ์ประธานเข้ากับ โหติ และเป็นประโยคกัตตุวาจก

ตัวอย่างที่ ๖

- บาลี : **นาหิ** ตาทิสีนํ สเตนปิ สหสเสนปิ สตสหสเสนปิ **สกกา**
กมเปตุ ๑ (๕/๑๑)
- แปล : อ.เรา เป็นผู้แม่อันร้อย แม่อันพัน แม่อันแสน (แห่ง
เทวดา ท.) ผู้เช่นกับด้วยท่าน ไม่อาจ เพื่ออันให้ห้วนไหว
(ย่อมเป็น)
- สัมพันธ์: **อหิ** สยกตฺตา ใน อมฺหิ ๑ อาชยาตบท กตฺตฺวาจก น
ศัพฺทํ ปฏิเสธนตฺถ ตาทิสีนํ วิเสสน ของ เทวดานํ๑
สามีสมฺพนฺธ ใน สเตน สหสเสน และ สตสหสเสน
ปิ สามศัพฺทํ อเปกฺขตฺถ เข้ากับ สเตน สหสเสน
และ สตสหสเสน ๑ อนภิตกตฺตา ใน **สกกา ๑**
วิกตีกตฺตา ใน อมฺหิ กมเปตุ ตุมตฺถสมฺปทาน ใน สกกา
- อธิบาย : ในประโยคนี้อหิ ซึ่งเป็นอุตตมบุรุษ เป็นประธาน จึงไม่
ควรให้ สกกา คุมพากย์ แต่ควรขึ้น อมฺหิ มาเป็นกิริยา
คุมพากย์

๔. สกกา เป็นประธาน (สยกตฺตา)

ในประโยค สกกา ถ้าไม่มีบทที่ลงปฐมาวิภัติ คือไม่มีนามนามที่เป็น
ประธานได้เลย แต่มีกิริยากุมพากย์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิริยาที่สำเร็จมาจาก หุ
ธาตุ ภู ธาตุ นิยมให้ สกกา นั้นเป็นประธาน จัดเป็นประโยคกัตตฺวาจก ให้
สัมพันธ์บทอนภิตกตฺตาเข้า สกกา และเรียก สกกา นั้นว่า *สยกตฺตา* เช่น

ตัวอย่างที่ ๗

- บาลี : (เคนจ) วิหารํ กาทุน **สกกา** โหติ ๑
- แปล : อ. อัน (อันใครๆ) ไม่อาจ เพื่ออันกระทำ ซึ่งวิหาร
ย่อมเป็น ๑

- สัมพันธ์: เกนจิ อนภิตกตตตา ใน **สกุภาฯ สยกตตา ใน โหติฯ**
 อาขยاتبท กตตุวจาก วิหาร์ อวุตตกมม ใน กาคุ์ฯ
 ตุมตถสมปทาน ใน สกกา น ศัพท์ ปฏิเสธ ใน สกกา
- อธิบาย : ในประโยคนี้ ไม่มีนามนามที่ใช้เป็นประธานเลย แต่มี
 โหติ เป็นกิริยาคุมพากย์ ลักษณะนี้ นิยมให้ สกกา เป็น
 ประธาน แปลว่า *อ. อัน (อัน...)* สัมพันธ์ อนภิตกตตตา
 เข้า สกกา และสัมพันธ์ อนภิตกตตตา นั้นก่อนประธาน

ตัวอย่างที่ ๘

- บาลี : ยถา น **สกุภา โหติ** “อิหิ นาม อิเมสํ ทาเน นตลิตติ วตตุ์ฯ
 (๖/๕๑-๕๒)
- แปล : อ. อัน (อันใครๆ) อาจ เพื่ออันกล่าวว่า “ชื่อ อ.วัตถุ์นี้
 ย่อมไม่มี ในทาน ของชาวเมือง ท. เหล่านี้ ดังนี้
 ย่อมไม่มี
- สัมพันธ์: เกนจิ อนภิตกตตตา ใน **สกุภาฯ สยกตตา ใน โหติฯ**
อาขยاتبท กตตุวจาก ... ฯ
- อธิบาย : ในตัวอย่างนี้ บางอาจารย์ขึ้น อิหิ ทานึ มาเป็นประธาน
 และสัมพันธ์ สกกา เป็นวิกติกัตตา

อย่างไรก็ตาม ในบางกรณี แม้ในประโยคนั้นไม่มีประธาน หรือไม่มี
 กิริยาคุมพากย์ แต่ผู้แปลอาจพิจารณาโยคประธานหรือกิริยาคุมพากย์ขึ้นมา
 แปลก็ได้

ตัวอย่างที่นำมาแสดงในที่นี่ บางตัวอย่างถูกแต่งขึ้นใหม่ เพื่อให้
 นักเรียนกำหนดได้ง่ายและให้สอดคล้องกับคำอธิบายข้างต้น เมื่อศึกษา
 ตัวอย่างนี้เข้าใจแล้ว แม้พบประโยคเช่นนี้ในที่อื่นก็พึงเข้าใจได้

๒๔. ทุติย์, ตติย์ : กาลสตุตมี

ปุรณสังขยา เช่น ทุติย์ ตติย์ ในที่ทั่วไปใช้เป็น *วิเสสน* บางมติว่าเป็น *กิริยาวิเสสน* แต่ในบางแห่งท่านใช้เป็นนามนามลงในอรรถแห่งสัตตมวิภัตติ (ไม่โยคนาม) เรียกว่า *อาธาร* หรือใช้บอกกาล เรียกสัมพันธ์ว่า *กาลสตุตมี* ฉะนั้น จึงรวมเป็น ๔ มติ

๑. วิเสสน, กิริยาวิเสสน

ใน ๔ มตินี้ สนามหลวงแผนกบาลี เฉลยข้อสอบวิชาสัมพันธ์ไทย ท่านให้ปุรณสังขยา เช่น ทุติย์ เป็นต้น เป็น *วิเสสน* (คือโยคนามเข้ามาและสัมพันธ์นามที่โยคนั้นเป็น กาลสตุตมี) หรือเป็น *กิริยาวิเสสน* (ไม่โยคนาม) เช่น เฉลยข้อสอบวิชาสัมพันธ์ไทย พ.ศ. ๒๕๕๑ (สอบครั้งที่ ๒) ว่า

บาลี : **ทุติยมปิ...คโต** (๖/๓)

เฉลย : **ทุติย์ วิเสสน ของ วาริ** ปี ศัพท์ อเปกขตถ เข้ากับ ทุติย์ วาริ กาลสตุตมี ใน คโต (หรือ **ทุติย์ กิริยาวิเสสน** ใน คโต)^๑

มีข้อควรระวังอยู่แต่เพียงว่า ถ้าจะให้ ทุติย์ เป็นต้น เป็นวิเสสน ก็ต้องโยคนามนาม สัมพันธ์ ทุติย์ เป็นต้นเป็นวิเสสนและสัมพันธ์นามนามที่โยคนั้นเป็น กาลสตุตมี โดยถือว่า ทุติยวิภัตติลงในอรรถสัตตมวิภัตติลงในกาล แต่ถ้าจะให้ ทุติย์ เป็นกิริยาวิเสสน ก็ไม่ต้องโยคนาม

---

^๑ สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง และกองพุทธศึกษา สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **ปัญหาและเฉลยประโยคบาลีสนามหลวง ชั้นประโยค ป.ธ. ๓ พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๕๕**, หน้า ๖๔๐.

๒. กาลสตุตมี, อาหาร

ส่วนพระมหานิมิตร ฆมมसारโ และคณะ ในทีใด ที่เคยออกข้อสอบ บาลีสนามหลวงแล้ว ก็ถือตามมติสนามหลวง แต่ในที่ยังไม่เคยออกสอบ ท่านถือตามคัมภีร์นirutติที่ปนี ในกรณี ทุติยํ ตติยํ เป็นต้นนี้ ท่านสัมพันธ์ว่า **กาลสตุตมี** หรือ **อาหาร** โดยไม่ต้องโยคนาม ท่านทำเชิงอรรถไว้ว่า

“อีกนัยหนึ่งจะสัมพันธ์เป็นอาหารก็ได้ ดังที่คัมภีร์นirutติที่ปนี หน้า ๑๗๒ กล่าวว่า กาล, ทิสาสูปิ อาหารเ เอว ทุติยา. ตังณิ, ตัมมุหุตต์, ทุติยมปิ ตติยมปิ...”^๑

ปุณณสังขยา ที่ใช้ในกรณีนี้ มีปรากฏในอัมมปทัฏฐกถาหลายแห่ง ประมวลมาแสดงเป็นเพียงตัวอย่าง ในที่นี้สัมพันธ์เป็น กาลสตุตมี บันญัติพึงสัมพันธ์เป็นอย่างอื่น ตามมติข้างต้นก็ได้

๑. โส ทุติยมปิ ตติยมปิ ยาจิ ฯ (๖/๓) สัมพันธ์เฉพาะที่ต้องการ : ทุติยํ และ ตติยํ **กาลสตุตมี** ใน ยาจิ ฯ

๒. ทุติยมปิ ตรุณทารกกาเล, ตติยมปิ วิญญภาวํ ปตตกาเล ฯ (๖/๓) ทุติยํ **กาลสตุตมี** ใน คโต, ... ตติยํ **กาลสตุตมี** ใน คโต ฯ

๓. มชชาริ อาคนตวา ตานิ ขาทิตวา ทุติยปี ตติยปี ขาทิเยว ฯ (๗/๙๘) ทุติยํ และ ตติยํ **กาลสตุตมี** ใน ขาทิ

๔. อถ นํ ทุติยปี ตติยปี ราชปฺริสา คเหตุวา รณโณ ทสฺเสสุํ ฯ (๗/๑๒๕) ทุติยํ และ ตติยํ **กาลสตุตมี** ใน ทสฺเสสุํ

---

^๑ พระมหานิมิตร ฆมมसारโ และคณะ, **วิชาสัมพันธ์ไทย ธรรมบพภาคที่ ๗ ประโยคเก็ง ฉบับแก้ไข/ปรับปรุง**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, ๒๕๕๒, หน้า ๒๖๓.

๒๕. ตสฺมา หิ

หิ ศัพท์ ที่มาคู่กับ **ตสฺมา** แปลรวมกันว่า *เพราะฉะนั้นแล* พบทั้งในคาถา และนอกคาถา เฉพาะ หิ ศัพท์ มีชื่อเรียกต่างๆ กัน เท่าที่พบมีอย่างน้อย ๓ อย่าง ได้แก่ **ปทปุรณ**, **วจนาลงฺการ** และ **อวธารณ** ส่วน **ตสฺมา** เรียกสัมพันธ์ว่า *เหตุ* ใน...

ตสฺมา หิ ที่มาในคาถา เรียก หิ ศัพท์ว่า ปทปุรณ ส่วนที่มานอกคาถา เรียกว่า วจนาลงฺการ หรือ อวธารณ ในคำเรียกทั้ง ๓ นี้ ปทปุรณ และ วจนาลงฺการ สัมพันธ์ปล่อยคือเพียงแค่เรียกชื่อสัมพันธ์ก็จบเรื่องไป ส่วน อวธารณ ให้สัมพันธ์เข้ากับ ตสฺมา ว่า *หิ ศัพท์ อวธารณ เข้ากับ ตสฺมา* และสัมพันธ์ก่อน ตสฺมา สอดคล้องกับในคัมภีร์คั่นถาภรณ์มัญชุรี อธิบายคาถาที่ ๓๘ หน้า ๗๘ หิ ศัพท์ ลงในอรรถอวธารณก็ได้^๑

ตสฺมา หิ : ในคาถา

ตสฺมา หิ ที่มาในคาถา สัมพันธ์ **ตสฺมา เหตุ** ใน... (กิริยา) ส่วน หิ ศัพท์สัมพันธ์ว่า **ปทปุรณ** เช่น ธ.อ. ๖/๘๗, ๑๓๖, ๘/๔๖-๔๗,

ตสฺมา หิ : นอกคาถา

ตสฺมา หิ ที่มานอกคาถา สัมพันธ์ว่า **ตสฺมา เหตุ** ใน... (กิริยา) ส่วน หิ ศัพท์ สัมพันธ์ได้ ๒ อย่าง ได้แก่ **วจนาลงฺการ** หรือ **อวธารณ**

หิ ศัพท์ที่เป็น วจนาลงฺการ ให้สัมพันธ์ปล่อย แต่ที่เป็นอวธารณ ให้สัมพันธ์เข้ากับ ตสฺมา เชื่อมสัมพันธ์ว่า *เข้ากับ* เช่น หิ ศัพท์ อวธารณ เข้ากับ ตสฺมา เช่น ธ.อ.๖/๑๕, ๑๓๗

---

^๑ พระอริยวงศ์และพระราชาภิวงค์ (รจนา) พระคันธสाराภิวงค์ และคณะ (แปลและเรียบเรียง), *คั่นถาภรณ์มัญชุรี และคั่นถาภรณ์วรรณนา*, ๒๕๔๕, หน้า ๗๘.

๒๖. บทส่งท้าย

๑. สัพพลา โดยประการทั้งปวง เรียกสัมพันธ์ว่า ตติยาวิเสสน แปลคล้าย ปการตล แต่ไม่เรียกว่า ปการตล

๒. กิยโยโส โดยยั้ง เรียกสัมพันธ์ว่า กิริยาวิเสสน แต่บทที่ลง โส ปัจจัย เช่น สพฺพโส โยนิโส อนตฺมโส เรียกว่า ตติยาวิเสสน

๓. กามัม เป็นนิบาต [ที่มาคู่กับ ปน, อถโฆ] เรียกว่า อนุคฺคหตฺถ, ส่วน กามัม [ที่มาเดี่ยวๆ] ในภาค ๖/๑๓๙ สัมพันธ์ว่า กิริยาวิเสสน ใน วิสฺสเส

๔. กติ เป็น วิเสสน มีแบบแจกเฉพาะ แจกแบบเดียวใน ๓ ลิงค์ และเป็นพหูวนะเท่านั้น เช่น ๖/๑๐๓, ๘/๑ (กติ ใน ๖/๑๔๔ ก็ว่า วิเสสน)

๕. อติวีย เกินเปรียบ สัมพันธ์เข้ากับกิริยา เรียกสัมพันธ์ว่า กิริยาวิเสสน แต่ในบางกรณีสัมพันธ์เข้านามนามบ้าง คุณนามหรือ วิกติกัตตาบ้าง ในกรณีที่สัมพันธ์เข้ากับนามนาม เรียกสัมพันธ์ว่า วิเสสน

๖. มลฺยเณ เห็นจะ (สัสยตล) บางตำราว่า สัมพันธ์เข้ากับบทที่อยู่ ใกล้ เชื่อมสัมพันธ์ว่า “เข้ากับ” แต่เฉลยข้อสอบวิชาสัมพันธ์ไทย ปี ๒๕๓๙ สัมพันธ์ปล่อย จึงยุติตามสนามหลวง

๗. ประโยคอุปมา ในตำราต่างๆ แสดงจำนวนไว้ไม่ลงกัน ที่พบ โดยทั่วไปมี ๔ ได้แก่ (๑) อุปมาลึงคตล (๒) อุปมาวิเสสน (๓) อุปมา วิกติกตฺตา และ (๔) อุปมาวิกติกมม ส่วนอาจารย์บุญสืบ อินสาร (เทคนิค การสัมพันธ์ไทย, หน้า ๒๔) ว่ามีอีก ๑ จึงเป็น (๕) อุปมาอพฺพนตรกิริยา โดยอธิบายว่า เป็นอุปมาที่มี อนต, มาน ปัจจัย ที่มีลึงค์ วจนะ และวิภัตติ เสมอกับตัวประธานเท่านั้น แปลที่หลังกิริยาคุณพากย์ สัมพันธ์เข้ากับกิริยา เช่น อภิรุปานิ อุกทํ ปคฺขรฺนตานิ วีย อุปฺภูจฺหิสฺสุฯ (๗/๗๙) ...ปคฺขรฺนตานิ อุปฺมาอพฺพนตรกิริยา ใน อุปฺภูจฺหิสฺสุฯ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม สำหรับประโยคนี้ พระมหานิมิตร ธมฺมสโร และคณะ (วิชาสัมพันธ์ไทย ภาค ๗, หน้า ๒๐๘) ก็โยค หุตฺวา มาหลัง วีย และสัมพันธ์ ปคฺขรฺนตานิ เป็น อุปฺมาวิกติกตฺตา

บรรณานุกรม

- กลุ่มศึกษานิรุกติศาสตร์, คัมภีร์ ปทรูปสิทธิแปลและอธิบาย เล่ม ๑, กรุงเทพฯ: อุษากการพิมพ์, ๒๕๓๖.
- บุญสืบ อินสาร, เทคนิคการสัมพันธไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, นนทบุรี: เจริญผล, ๒๕๔๘.
- พระธัมมานันทเถร (แปล), เนติพิหารัตถที่ปนี อุปจารและนย, กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- พระมหาชนะ ธมมธโร, ธรรมบทปริทัศน์, พิมพ์รวมใน “อบรมบาลีก่อนสอบ ภาค ๒ ปีที่ ๔”, กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระมหานิมิตร ธมมสาโร และคณะ, วิชาสัมพันธไทย ธรรมบท ภาคที่ ๕-๘ ฉบับสมบูรณ์, กรุงเทพฯ: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗.
- ....., วิชาสัมพันธไทย ธรรมบท ภาคที่ ๕-๘ ฉบับแก้ไข/ปรับปรุง, พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๒.
- พระมหาบุญธรรม ปญญาชิโร, หลักสัมพันธ สำหรับท่องจำ, กรุงเทพฯ: สำนักเรียนวัดปากน้ำ, ๒๕๔๘. (แผ่นพับ)
- พระเมธีปริยัตยาภรณ์ (บุญชุม อคคธมโม), คู่มือสัมพันธไทย ประโยค ป.ธ. ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพฯ : นิลนารการพิมพ์, ๒๕๓๖.
- พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสุสี), หลักสูตรบาลีไวยากรณ์และหลักสัมพันธ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, ม.ป.ป., ๒๕๕๕.
- พระอริยวงศ์และพระชาคราภิงศ์ (รจนา) พระคันธสาราภิงศ์และคณะ แปล/เรียบเรียง, คันถาภณมัญชรี และคันถาภณวรรณนา, กรุงเทพฯ: พิกษ์อักษร, ๒๕๔๕.
- ล่อง ทองเสวต, หลักสัมพันธ, กรุงเทพฯ: เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๕.
- สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ, วิชา สัมพันธไทย ธรรมบท ภาคที่ ๖, กรุงเทพฯ : เลียงเชียง, ๒๕๓๒.
- เสนาะ ผดุงฉัตร, คู่มือ วิชาสัมพันธไทย ประโยค ป.ธ.๓, กรุงเทพฯ: การศาสนา, ๒๕๓๙.

ภาคผนวก

ผลงานการประพันธ์ และรวบรวม-เรียบเรียง

ของ พระมหานพพร อริยญาณ (สีเนย์)

๑

ดินสืออรุณ : นิทานธรรมบท สำนักหนังสือสาน

จ่ายผลญาณธรรม : พุทธศาสนสุภาสิต บาลี-ไทย-อีสาน

เอ็นสั่งเสียงผลญา : มรณกถา เพื่อความไม่ประมาท

หลักสัมพันธ์ไทย : สำหรับท่องจำ

ประโยคโบราณ : ในธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๑-๘

มงคลวิเสสกาปกาสินี : สำนักตัวอย่าง วิชา แต่งไทยเป็นมคอ

เลียดล้างบัลลังก์ทอง : นิทานธรรมบท สำนักหนังสือสาน

คาถาธัมมปทัฏฐกถา : ภาคที่ ๕-๘ แปลโดยพยัญชนะ

มังคลัตถวิภาวินี : ไชยสงฆ์ให้นักเรียน ป.๖. ๕

อรรถวิคหานุกรม : อรรถวิเคราะห์ที่ปรากฏในปฐมสมันตปาสาทิกา

สัททตถโชติกา : ศัพท์-สำนักนวนวิสุทธีมรรค ภาคที่ ๑-๒

บาลีไวยากรณ์ : อักษรวิธี วจวิภาค และวากยสัมพันธ์

วากยสัมพันธ์ : หลักสำหรับท่องจำและบันทึกช่วยจำ

อนุโมทนา

ร.ต. ภาณุวัฒน์ มีสัจย์ ทราบข่าวว่า ต้นฉบับหนังสือสองเล่มเสร็จแล้ว และพร้อมจะเข้าโรงพิมพ์ จึงแจ้งความประสงค์ขอเป็นเจ้าของภาพพิมพ์หนังสือนี้ มอบถวายแด่นักเรียนบาลีด้วยศรัทธา โดยได้ชักชวนญาติมิตรทั้งที่บ้านและที่ทำงานให้ร่วมบุญจรรย์นี้ด้วย

หนังสือดังกล่าวนี้ ได้แก่ *วากยสัมพันธ์* : หลักสำหรับท่องจำและบันทึกช่วยจำ และ *อรรถวิคหानุกรม* : อรรถวิเคราะห์ที่ปรากฏในปฐมสมันตปาสาทิกา ซึ่งต้นฉบับได้สูญหายไปกับคอมพิวเตอร์ที่ผู้เขียนใช้มานาน มีข้อมูลเชิงประวัติที่ควรเล่าไว้ ดังต่อไปนี้

เล่มแรก คือ *วากยสัมพันธ์* เป็นหนังสือที่พิมพ์จากต้นฉบับใหม่แทนของเดิมที่สูญหายนั้น มีเนื้อหาเพิ่มเติม จึงตั้งชื่อใหม่ นับสืบมาถึงครั้งนี้เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๓ ส่วนเล่มหลัง คือ *อรรถวิคหานุกรม* เป็นหนังสือเล่มบางๆ พิมพ์ครั้งแรก เมื่อ ๒๔ มี.ค. ๒๕๕๙ ครั้งนี้นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ และเป็นการพิมพ์ซ้ำ คือพิมพ์จากต้นฉบับเดิมซึ่งหลงเหลืออยู่ที่โรงพิมพ์

พระพุทฺธพจน์คือคำสอนของพระพุทธเจ้า ฤกษ์รักษา สืบทอด และจารึกไว้ในพระไตรปิฎกด้วยภาษาบาลี ฉะนั้น ภาษาบาลีจึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะไขเข้าไปถึงพระพุทฺธพจน์นั้น อันเป็นของดั้งเดิมและแม่นยำที่สุด

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี จึงเป็นศาสนกิจสำคัญ ที่พระมหาเถระเพียรพยายามบำเพ็ญและสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน トラบไคที่ยังมีการศึกษาภาษาบาลี พระศาสนาก็คงอยู่ตราบนั่น

ขออำนาจบุญจรรย์ที่ ร.ต. ภาณุวัฒน์ มีสัจย์ และคณะ มีคุณสันติกรอบสนิท พ.ต.ท.หญิง ดร.นฤตลภัสสร จักขุเดโชวณิชย์ เป็นต้น ได้ร่วมกันบำเพ็ญนี้ จงเป็นไปเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม และขออำนาจคุณพระรัตนตรัยจงเป็นปัจจัยให้ทุกท่านเจริญด้วยจตุพพิตรทุกประการเทอญ

พระมหานพพร อริยญาณ (สีเนย์)

๑๔ พ.ค. ๒๕๖๑

รายนามผู้ร่วมพิมพ์หนังสือ

นายสันติ กรอบสนธิ	๓,๑๙๐	บาท
พ.ต.ท.หญิง ดร.นฤตลภัสสร จักขุเตโฆวณิชย์	๒,๓๖๐	บาท
ร.ต.ภาณุวัฒน์ มีสัจย์	๑,๕๐๐	บาท
น.ส.ปวีณรัตน์ เวชมนีศรี และครอบครัว	๑,๑๐๐	บาท
พ.ต.ต.ยุทธศักดิ์ ไช้ทา และครอบครัว	๑,๑๐๐	บาท
ด.ช.อติกุล สารชาติ	๑,๑๐๐	บาท
นายเอนกพร พิรพัฒน์	๑,๐๐๐	บาท
นายเกษม-นางอาทร พิรพัฒน์	๕๕๐	บาท
นาง ผุสดี ม้วนเนตร	๕๐๐	บาท
น.ท.หญิง วรณช มีสัจย์	๒๒๐	บาท
ร.ต.หญิง เปมิกา อินสว่าง	๒๒๐	บาท
นางกนกพร มณีรอด	๒๒๐	บาท
น.ส.ชฎาภรณ์ สิงห์แก้ว	๒๐๐	บาท
น.ท.สมภพ พิรพัฒน์ และครอบครัว	๒๐๐	บาท
นายโอภาส มีสัจย์	๑๑๐	บาท
นายวิทยา - ร.ต.หญิง จุฑารัตน์ น้อยยืนยง	๑๑๐	บาท
นางมาลี สว่างจันทร์	๑๑๐	บาท
น.ส.อุบลรัตน์ สว่างจันทร์	๑๑๐	บาท
นายบรรจง - นางประไพ เกตุคำ	๑๑๐	บาท
ร.ท.สุบิน - นางจิราวรรณ น้อยยืนยง	๑๑๐	บาท
นางฉอ้อน ทรงประสิทธิ์	๑๑๐	บาท
ครอบครัววุฒิปติรังสีกุล	๕๐	บาท
น้องน้ำตาล	๔๐	บาท
รวม	๑๔,๓๒๐	บาท
พระอมรวิทย์ นนทีโย และคณะ	๔,๓๗๑	บาท